

Inw. 285.

$\frac{22}{8} - 22$
Tartu Ülikooli Metsaosakonna toimetused nr. 22
Mitteilungen der Forstwissenschaftlichen Abteilung der
Universität Tartu Nr. 22.

SISUKORD.

Ülevaade
Tallinna linna puiestikest

Übersicht über die Parkanlagen der Stadt Tallinna

Eduard Viirok

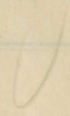
4197

ÜLIKOOI ÕPPE- JA KATSEMETSKONNA KIRJASTUS
TARTU, 1932

Jm. 2. 83.

Tartu Ülikooli Määratloja toimetused nr. 28
Mitteltagen der Forstwissenschaftlichen Abteilung der
Universität Tartu Nr. 28.

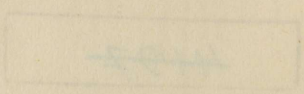

Ülevaade

Tallinna linna puistikest

Übersicht über die Parkanlagen der Stadt Tallinn

A-4117 2153

ÜLKOOI ÖPME JA KATSEMETSEKONNA KIRJASTUS

Trükikoda Ed. Bergmann, Tartus.

SISUKORD.

	Lk.
Eessõna	5
Orientatsiooniks	7
Ülevaade puistikkude ajaloost	8
Meteoroloogilised andmed	10
Praeguste puistikkude saamislugu	13
Vanad ja ajaloolised puud	16
Eelmärkmeid praegusist Tallinna puistikest :	
a) Avalikud puistikud	18
b) Era-aiad	23
c) Surnuaiad	26
Puistikkude dendroloogiline koostis	27
Puude ja põõsaste nimestik sugukondade järjekorras	29
Erijooni puude ja põõsaste akklimatiseerumisest Tallinnas	65
Übersicht über die Parkanlagen der Stadt Tallinna (Zusammenfassung)	67
Kirjandus — Literatur	75
Pildid ja plaanid — Abbildungen und Pläne	77

Eessõna.

Andes käesoleva tööga kokkuvõtliku ülevaate Tallinna linna puiestikest, püüan pearõhku panna selle dendroloogilisele osale, vajadust mööda sellele lisades andmeid puiestikkude ajaloost, meteoroloogilisi tabeleid ja muud.

Läinud sajandi teisel poolel (1883. a.) ilmunud mag. Joh. Klinge' töö „Die Holzgewächse von Est- Liv- und Kurland“ loendab Tallinna kohta ligikaudu 300 dendroloogilist eset, kuna Tallinna aednik A. H. Diedrich, töös „Alphabetisch geordnete Verzeichnis der Zierbäume und Sträucher etc.“ (Mitteilungen über die Wirksamkeit des Ehstländischen Gartenbau-Vereins zu Reval 1864. H. II.), esitab umbes 435 eset, ühes metsikult esinevate puu- ja põõsaliikidega (välja arvatud roosid, sirelite aedvormid, viljapuude ja marjapõõsaste sordid).

Isiklikult olen 1928. ja 1929. a. suviste uurimiste tulemustena leidnud 405 dendroloogilist eset (välja arvatud roosid, sirelite aedvormid jne.), nende hulgas ka 67 metsikult esinevat puu- ja põõsaliiki. Eestähendatud arv jaguneb järgmiselt: ginkgopuu- lisi 1, okaspuid põõsastega 48 ja lehtpuid põõsastega 356 — igal pool variatsioonid ja kasvuvormid ühes arvatud.

Ajajooksul on mag. J. Klinge' ja A. H. Diedrich'i teis ni- metatud puude ja põõsaste asukohad moonduvad, mistõttu tarvi- likud andmed tuli koguda isiklikult, seejuures enamjagu linna pea- aegu hoov-hoovilt läbi vaadates. Olen piirdunud vaid linna terri- tooriumil asuvate aedadega, välja arvatud haruldane K. Scheel'i park Kosel.

Pioneerina töötades kuhjus materjali niivõrt palju, et pidin loobuma roosiliikide ja sirelite aedvormide läbitöötamisest, mis-

pärast neid nimetan vaid mööda minnes. Töö puht-dendroloogilise iseloomu tõttu peaks see vististi lubatav olema.

Mul on meeldivaks võimaluseks avaldada siinkohal oma sügavat tänu lugupeetavale hr. prof. dr. rer. for. A. Mathiesen'ile tema asjaliku nõu ning alati valmisoleva abi eest uurimistöil tekkinud küsimuste lahendamisel, samuti ka hr. prof. O. Daniel'ile lahke vastutuleku eest uurimistööde teostamisel ja läbitöötamisel.

Võlgnen ühtlasi tänu Tallinna Linnavalitsusele ta lahke vastutuleku ja toetuse eest. Erilist tänu on pälvinud linnapea hr. ins. A. Uesson, ehitusosakonna direktor hr. ins. M. Kesküla ja hr. dr. J. Vilms; samuti aednikud hr.-ad H. Lepp, M. Torrim, P. Etzold ja K. Sibola. Tänu võlgnen ka linna arhiivametnikele, siseministeeriumile ja kõigile teistele ametnikele, kellega mul töö juures tuli kokku puutuda.

Palju tänu ei või ütlemata jätta ka lugupeetavaile Tallinna linna kodanikkudele, kellest ükski ei keeldunud mind oma aeda sisselaskmast, olgugi et mõningaid neist tülitasin kahe suve jooksul kümneni ulatuvaid kordi.

A u t o r.

Tartus, paastukuul 1930. a.

Orientatsiooniks.

Eesti Vabariigi pealinn — Tallinna — asetseb 59° 26' põhjalaiusel ja 42° 27' idapikkusel Ferrost arvates, Soome lahe puhetise, Tallinna lahe, ääres.

Ümbritsedes kõrget paerahnu, Toompead, asub linn ise mereäärsel madalikul, mida poolringina ümbritsevad Lasnamäe kõrge kallas ühes Ülemiste platooga, Sinised ja Nõmme kõrgendikud. Territoorium 1624 ha.

Kaks kõrgendikku linna sees — 9,8 ha suurune Toompea ringas, mis merepinnast 49,1 m kõrgemal, omab peaaegu vertikaalsed küljed, alanedes ainult kagusse vastu teist kõrgendikku — Tõnismäge, mis kujutab 30,9 meetri kõrgust liivakivist seljandikku.

Lasnamägi, kuhu linna äär juba peale ulatab, on merepinnast 36—53 m kõrgemal, kuna madalikus asuv pärislinn on merepinnast, näit. Raekoja juures, 13,9 m, Veneturul 5,3 m kõrgemal jne.

Kopli poolsaare alul läheb NNE — SSW sihis madalik, mis lahutab teda mandrist, võttes enda alla ka poolsaare põhjapoolse nina. Läänepoolse maanina alul on kõrgendik, mis on kõrgeim koht poolsaarel.

Geoloogiliselt on linna all olev maapind uusima geoloogilise moodustuse produkt, välja arvatud Lasnamägi ja Toompea, mis on siluuri ajast pärinevad lademed. Muu linna all olev pind koosneb meriliivast või kõntsast, mille all, vahel üsna katva moreeni lähedal, asuvad vanemad geoloogilised kihid; nii Toompea ja Tõnismäe ümbruses liivakivi, mida katavad 1 m paksuselt moreenikihid. (Toompeal — Tallinna lademe peale kantud materjal 2—4 m paksuselt, Lasnamäel 0,0—1 m paksuselt, Tõnismäel dictioneemkildkivil ja obolusliivakivil 1—3 m paksune moreenmaterjal.) Ka-

lamaja ümbruses savi ja liivasegu kuni 1 m sügavuseni, Narva mnt. raioonis liiv kohati savikatte kembriumi-kihtidega (Riisenkampfi tän. ümbruses.) Kadriorus merepoolsel küljel uhtliiv, esimene astang savikas liiv, teine astang obolusliivakivi ja Lasnamäe all lubjakivi prügi. Linna lääne osas raudtee taga on mitmesugused savikihid.

Põhivesi on linna madalamas osas kaunis kõrgel, näit. Narva mnt. ja Meripuiestee raioonis 0,75—1,5 m sügavusel, mujal juba märksa sügavamal.

Ülevaade puiestikkude ajaloost.

Esimesi märkmeid Tallinna avalikkude aedade kohta leidub orduaja (1346—1561) algusest, millal oli Tallinna kui hansalinna õitseage. Vanades kirjades on linna avalikust aiast esmakordselt juttu 1369. a., tema asukohta pole aga nimetatud.

Pisut hiljemast ajast on Russov'i kroonikas juttu kahest avalikust aiast, need on „Rosengarten“ ja „Papagoiengarten“ (vt. plaan 1). Esimene asus Rannavärava juures Paks-Margareete ees. Tallinna esmakordse piiramise ajal venelaste poolt (1570—1571) on see põline aed palju kannatada saanud. Peale seda hävines lõplikult.

„Papagoiengarten“ on asunud Rannaväravast vastaspoolsel küljel, vististi on ta identne Nunnekoplis (Süsternkoppel) asutatud aiaga, millise maatüki linn omandas 1400. a., et sinna asutada avalikku aeda.

Teiste andmete järgi räägitakse linna avalikust aiast Nunneväravate ees, nimega „Büchsenschützengarten“ 1431. a., kust kena trepp Toompeale on viinud. Tolleaegsed avalikud linnaaiad olid linnarahva lõbustuskohtadeks, kus vanemad inimesed jõid põliste puude all kohvi ja puhusid juttu, kuna noortele pakkus vastavat meelelahutust tantsumuru. Kevadeti korraldati siin traditsioonilisi maikrahvi pidustusi (Maigrafenfest) ja vibupüssidest laskevõistlusi, mis linnarahva kõrgemale kihile olid suursündmusteks. Ka viitavad nimetused „Papagoiengarten“ ja „Büchsenschützengarten“ nende kevadpidustuste tähtsusele linlaste hulgas.

Vanalinn ise on olnud ilma suuremate aedadeta, nagu ta seda on praegugi, teatakse rääkida vaid paarist vähemast era-aiast.

kesest Niguliste kiriku lähedal. Selle vastu on aga andmete järgi väljaspool linna müüre asunud hulk era-aedu, mis olid koondunud linnavärvate (Viru-, Harju-, Karja-, Rannavärava jne.) lähikonda.

Suureulatuslikumalt hakkasid era-aiad väljaspoole linnamüüre tekkima XVII sajandi alul, kus linnakodanikud vaba aja mööda saatsid värskes õhus aiandusega tegeledes. Aiad kujutasid endast esialgu köögivilja ja viljapuu-aedu mõne küüni või varjualuse sarnase ehitisega, pikapeale hakkasid siia tekkima ka väikesed eluhooned. Arhiivandmete järgi võib oletada, et siis tehti vähehaaval juba iluaiandusegagi tegemist. Linnamüüride taha tekkisid eeslinnad; kodanikkude nõudmised kasvasid, püüti vabaks suveajaks kogu perekonnaga linnakärast kaugemale saada. Jõukamad linlased omandasid tolleaegselt linnarajast kaugemal suuremaid maatükke, asutades sinna tookord toredaid suvilataolisi elamuid saksakeelse nimetusega, kas „Lufthof“ või „Höfchen“, nagu neid pärastpoole nimetama hakati. Majad olid harilikult ühekordsed, hästi ruumikad, madalate suurte tubadega, tüüpiliste kivitrepidega ja tihtipeale lahtiste esikverandadega. Õuet ümbritses kõrge aiaplank kivipostide vahel või koguni kõrge kivimüür, kus öösi lahti lastud öökoerad aitasid valvata peremehe vara, — olid ju need suvilad linnast tihti kilomeetreid kaugel ja seetõttu vargapoistele ja teistele kurjategijaile sobivaks saagikohaks.

XVIII sajandil oli sääraseid asulaid terve rida S.-Pärnu mnt. ja Tondi tänava ääres, ning Paldiski mnt. ja Kadaka tee ääres, kaugemad neist isegi nii palju linnast eemal, et asuvad praegu veel Tondi kasarmute ja Lilleküla ning Seevaldi taga (vt. plaanil). Ka olid endiste viljapuu- ja aedvilja-aedade kõrvale tekkinud suureulatuslikud pargid, nii et nad iseloomult kujutasid pigemini mõisaid kui suvilaid, olid maa-alalt küll viimastest märksa vähemad (pinnaga 5—20 ha).

S.-Pärnu mnt. raionis olid mainitud mõissuvilaist tähtsamad: „Stippel's Höfchen“ (praegune Diakonisside haigla), „Fahrenholzsches H.“, „Erbe's H.“, „Dunten“ (praegused Tondi sõjaväelised õppeasutised ja selle ümbrus), „Springtal“ jne. Paldiski mnt. raionis: „Wittenhof“, „Löwenruh“, „Charlottental“, „Blankental“, „Schwarzenbeek“ (praegune osalt linnale kuuluv Mustajõe mõis), „Winkler's Höfchen“ (praegune Seevald) j. t.

Meteoroloogili-

Meteorologische

Tabel nr. 1. Sademete hulk mm-tes kuude järgi
Menge der Niederschläge in mm

Aastad Jahre	Jaan.	Veebr.	Märts	Aprill	Mai	Juuni
1925	70,7	25,5	36,5	74,7	20,7	97,6
1926	21,1	25,9	15,9	21,1	90,0	57,6
1927	18,4	19,5	29,1	60,2	68,1	38,0
1928	27,9	39,3	23,7	24,4	85,8	53,8
1929	19,7	8,8	27,3	35,7	42,5	22,3

Tabel nr. 2. Keskmised temperatuurid ja
kuude järgi ja
Mittlere Temperaturen und

Aastad Jahre	Jaanuar		Veebruar		Märts		Aprill		Mai		Juuni	
	keskm. mittl.	min.	keskm. mittl.	min.	keskm. mittl.	min.	keskm. mittl.	min.	keskm. mittl.	min.	keskm. mittl.	min.
1920	-7,0	-23,3	-1,9	-14,0	1,5	-6,7	6,2	-2,1	11,4	-0,5	13,7	1,3
1921	-4,2	-18,8	-6,6	-24,4	1,9	-8,5	6,4	-2,5	12,0	-0,9	13,6	2,3
1922	-8,3	-19,6	-6,3	-21,8	-3,8	-16,6	1,6	-11,5	8,8	0,1	13,5	4,4
1923	-1,6	-13,7	-11,5	-19,9	-3,6	-15,6	0,4	-9,3	7,4	-1,5	10,5	2,1
1924	-8,2	-24,1	-8,2	-23,4	-4,4	-17,4	-0,2	-9,6	9,3	-1,4	13,3	3,6
1925	1,4	-5,3	0,2	-8,0	-3,6	-19,8	4,9	-2,1	9,6	-0,9	12,8	3,3
1926	-9,9	-27,3	-6,9	-22,1	-3,2	-14,7	1,7	-8,6	9,0	-4,9	14,0	2,5
1927	-6,5	-23,5	-4,8	-21,8	0,1	-9,9	2,1	-3,0	5,8	-5,6	12,7	4,0
1928	-4,0	-20,1	-5,1	-16,7	-3,4	-17,6	2,6	-7,3	8,6	0,0	10,8	0,0
1929	-7,9	-22,6	-14,6	-28,1	-3,3	-20,1	-1,1	-10,0	10,3	-0,8	12,3	-0,1
10 a. keskm.	-5,6		-6,6		-2,2		2,5		9,2		12,7	

Tabel nr. 3. Öökülmad, viimased kevadel ja esimesed
Die letzten Nachtfröste im Frühling

Aastad Jahre	Kevadel Frühling		Sügisel Herbst	
	°C	kuupäev Datum	°C	kuupäev Datum
1920	-0,5	3. V	-0,2	17. X
1921	-0,5	8. V	-0,3	24. IX
1922	-1,5	24. IV	-0,8	18. X
1923	-1,0	5. V	-2,2	20. X
1924	-1,4	3. V	-1,5	5. XI

sed andmed.

Daten.

ja aastas, 1925—1930 Tallinnas.

in einzelnen Monaten und im Jahr von 1925—1930 in Tallinna (Reval)

Juuli	August	Sept.	Okt.	Nov.	Dets.	Aastas jäährlich
49,9	128,6	102,5	52,6	50,6	34,9	744,8
19,3	70,0	43,8	68,7	18,1	20,9	472,4
46,4	73,9	77,3	109,4	72,8	38,5	651,6
103,7	127,5	84,5	56,2	91,9	28,9	747,6
95,7	50,5	65,8	90,7	71,2	31,4	560,8

miinimumid °C

aastas. 1920—1930 Tallinnas.

Minimums in °C von 1920—1930.

Juuli			August			Septemb.			Oktoober			November			Detsember			Aasta - Jahres	
keskm. mittl.	min.		keskm. mittl.	min.		keskm. mittl.	min.		keskm. mittl.	min.		keskm. mittl.	min.		keskm. mittl.	min.	keskm. mittl.	min.	
18,2	7,6		15,3	7,8		11,9	0,4	4,8	—	7,8		2,4	—	6,0	—3,0	—14,3	6,1	—23,3	
14,4	7,3		15,0	4,9		10,6	3,1	5,6	—	8,7		—3,6	—	14,0	—3,2	—21,0	5,2	—24,4	
16,2	8,4		14,5	7,0		10,9	2,0	4,0	—	6,6		0,2	—	9,8	—2,7	—13,7	4,1	—21,8	
16,3	7,4		13,8	5,6		11,3	3,4	7,0	—	2,9		2,6	—	5,6	—3,5	—14,4	4,1	—19,9	
16,6	8,9		16,2	4,0		13,0	6,1	8,4		0,2		3,5	—	1,5	1,2	—11,3	5,0	—24,1	
19,3	9,9		14,8	5,7		10,5	1,3	4,2	—	6,5		—2,0	—	16,1	—5,3	—18,2	5,6	—19,8	
17,4	6,9		14,9	8,1		11,0	3,0	2,8	—	11,6		3,4	—	8,5	—4,6	—18,6	4,1	—27,3	
20,7	9,4		17,8	10,1		11,2	2,8	4,7	—	4,4		—1,6	—	16,6	—5,7	—14,1	4,7	—23,5	
14,4	6,5		14,2	7,4		10,8	—1,8	5,9	—	4,8		3,6	—	4,3	—1,6	—12,4	4,7	—20,1	
15,5	7,2		15,2	5,0		11,3	3,9	7,2	—	4,3		3,4	—	1,4	1,8	—8,1	4,0	—28,1	
16,9			15,2			11,3			5,5			1,2			—2,7			4,76	

sügisel 1920—1930 Tallinnas.

und die ersten im Herbst von 1920—1930.

Aastad Jahre	Kevadel Frühling		Sügisel Herbst	
	°C	kuupäev Datum	°C	kuupäev Datum
	1925	—0,9	24. V	—1,0
1926	—2,1	6. V	—1,4	14. X
1927	—0,1	17. V	—0,4	14. X
1928	0,0	8. VI	—1,8	30. IX
1929	—0,1	4. V	—4,3	19. X

Neile lisandusid linnarahva avalikud väljasõidu- ja lõbustuskohad suurepärase parkidega, supelbasseinidega ja toredate ehitistega, kus leidsid aset tantsusaalid, luksuslikud kondiitoreid ja restoraanid, mängusaalid jne. Rahvavool oli siia pühapäeviti sama, mis praegu Piritale, Kosele, Rannamõisa ja mujale. Populaarsemad neist olid „Wittenhof“ ja „Löwenruh“, mõlemaid ühendab tore Duborgi allee. Vastavalt kohtadele, kus alkoholitarvitusel, ei puudunud siin kisklemised ja kakelusedki. Kord, kui säärasel vahejuhtumisel üks asjaosalistest mõõgaga läbi torgati, hirmutas see rahva niivõrt, et endised lõbustuskohad jäid külalisist tühjaks ja muutusid õudseks. Nende paikade hiilgeaeg, mis jõudis haripunkti XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi alul, kadus seega ruttu ja järsult. Algas Kadrioru kui lõbustuskoha ja siinsete supelsalongide tõusuaeg, mis eelmiste lõbustuskotade tühjaksjäämise järele kandsid endist tempot edasi.

Praegu on neist endisist mõissuvilaist osa tükeldatud, kuna paljud püsivad veel praegugi oma aastasadu vanade tüüpiliste majade, kõrvalhoonete ja aedade ning parkidega (iseäranis S.-Pärnu mnt. raionis), mille omanikeks veel tihtilugu endise suguvõsa järeltulijaid. Endised toredad pargid on enamalt jaolt küll juba kadunud, asemele on tekkinud viljapuu- ja köögivilja-aiad, kus mõned põlised puud kuski aianurgas on endise toreduse ainsaks tunnistajaiks. Mõned neist parkidest on siiski säilinud, kuigi jätaavad mahajäetud (koguni laastatud) endiste mõisaparkide mulje. Nimetamist neist vääriks veel „Fahrenholzsches Höfchen“, S.-Pärnu mnt. 83, kus leidub põliseid elupuid, mis түsedaimad kogu Tallinnas, ja haruldane *Abies Nordmanniana* (d = 24 sm, h = 13 m); „Schwarzsches Höfchen“ S.-Pärnu mnt. 85, oma vana põlise pargi ja suurte tiikidega; „Erbe's Höfchen“ S.-Pärnu mnt. 124, kus endisist aegadest alles osa pargist ja vana tüüpiline eluhoone; „Scharlottental“ Kadaka tee 4; endine hertsog Holstein-Gottorp'i suvila, 200-aastase elumajaga ja suure metsistunud pargiga, kus kinnikasvanud alleed ja toredad tiigid annavad veel tunnistust endisest prantsuse (Le Nötre) stiili pargist.

Eriti väärib mainimist „Löwenruh“ Kadaka tee 27. Osa endisist kõrvalhooneist on sääl säilinud tänini, põline varjurikas park on tollaegseist parkidest kõige paremini praegugi veel

korras. Hilisemal ajal on sisse toodud hulk haruldasemaid ilupuid (*Taxus baccata*, *Quercus sessiliflora*, *Quercus pedunculata f. pectinata* j. t.), hoolitsetud tiigid jätavad hea mulja ja alusel lamav lövi valvab iga üle vanaaegse silla parki astujat.

„Wittenhof'ist“ pole enam jälgegi järel. Tänav, mille otsas selle endised maad, kandis veel hiljuti tema nime, on aga nüüd Endla tänavaks ümber nimetatud.

Praeguste puiestikkude saamisluгу.

Praeguolevaist avalikest puiestikest on kõige vanem Kadrioru puiestik, mis rajati keiser Peeter I poolt 1718. a. XVII sajandi lõpul kuulus praegune Kadriorg kellelegi Fonn'i nimelisele isikule ja kutsuti Fonnioruks (Fonnental). Ta kujutas oma madalamas osas vesist põõsastikku, kuna Lasnamäe serval asusid väikesed elamud ühes lubjapõletamise ahjudega¹⁾.

Vallutanud Baltimaad, huvitas keiser Peeter I-st jalgealuse kindlustamine siin. Hakati ehitama sadamaid ja kindlustusi, milliseid töid keiser ise käis tihtilugu vaatamas. Esmakordselt viibis keiser Peeter I Tallinnas 1714. a. ühes abikaasaga. Omandades Fonniorus endale tükikese maad, lasi ta siis praeguse ajaloolise Peetrimajakese ühes kõrvalhoonetega veel samal suvel üles ehitada. 1718. a. viibis ta jälle Tallinnas, et lasta rajada oma abikaasa jaoks toredat suvilossi ühes pargiga. Tööd juhtis itaalia arhitekt N. Michetti. Järgmisel kevadel oli tore suviloss ja itaalia stiilis luksuspark juba valmis. Park, mis tõusis kolme terrasina Lasnamäe poole, oli ilustatud suurepärase raidkujudega, pursk-kaevude ja kunstlikkude koskedega, mis said vett Ülemiste järvest. Sirgeid kanaale pargi alumises osas kaunistasid kenad sillad neist üleviivate sillutatud jalgteedega. Keiserinna auks nimetas Peeter I endise Fonnioru „Kadrioruks“ (Katharinental).

Peale Peeter I kasustasid Venemaa kroonikandjad Kadrioru lossi väga harva, mis sai selle ilule saatuslikuks. Juba keiserinna Anna ajal viidi kõik Kadrioru raidkujud ja vesivärgiilustised Peterhofi. Nüüd muutus park lihtsaks puiestikuks.

1) Niisugusena on kujutatud Kadrioru koht ühel rootsiaegsel kaardil 1688.

1827. a. viibis siin keiser Nikolai I, park oli ajajooksul äärmiselt korratuks muutunud. Mainitu lasi pargi ja lossi uuesti korda seada ja andis Eestimaa kubeneri ülemvalitsuse alla, kes muutis lossi oma asukohaks. Seega käsikäes algab Kadrioru kui lõbususkoha ja supelasutise tõus, millest mainitud eespool.

Pikapeale vaibub siin elu uute linnarahva lõbustus- ja väljasõidukohtade tekkimise tõttu linnast kaugemal. Sama sajandi lõpul on osa vastu Lasnamäge muutunud juba metsikuks võsastikuks, kus varjavad end kahtlased isikud, muutudes kodanikele ohtlikuks.

1894. a. seatakse Kadrioru puiestik uuesti korda, kõrvaldatakse kurikuulsaks saanud võsastik, rajatakse praegune ringsõidutee ja samuti uusi alleid ning istutatakse lehtpuude sekka gruppidena okaspuid, mis toodi Riist. Need ongi praegused kenad lehise (*Larix sibirica*) ja seedrimänni (*Pinus cembra*) grupid ühes mõningate gruppidega, kus esinevad *Abies balsamea*, *A. Fraseri* ja *A. subalpina*, isegi üks põõsakujuline *Picea rubra* pärineb tollest ajast.

Ilmasõja järelalusena algav korralgedus ja Vene riigi laostumine viisid Kadrioru pargi ja lossi äärmisse korratusse. 1918. a. alul pöörab Tallinna Linnavalitsus Vene Ajutise Valitsuse endise kojaministeeriumi komissari poole palvega, anda linnale üle hävinemisele vastu minev park ja loss. Vastust aga ei saabu. 16 jaan. 1918. a. kohustab Eesti Tööliste ja Sõjavägede Nõukogu Täidesaatev Komitee oma kirjaga ilma peremeheta olevat Kadrioru lossi ja parki linna hoole alla võtma, mis teostubki 21. I 1918.

Aegade rahulikumaks muutumisega antakse Kadrioru park ja loss kui endise Vene riigi varandus siseministeeriumi korraldusse, kes tänini selle valitsejaks. 1929. a. juunini asus lossis Tallinna Kunstmuuseum, siis määratakse see Eesti riigivanema suviresidentsiks. Park jääb vabaks kasutamiseks linnarahvale, sissepääs pole võimaldatud väikesesse lossi taga asuvasse aiakesse, mis on ainuüksi riigivanema kasustada.

Falkpark, mis vanaduselt järgmine Kadrioru pargile, rajati suurmaaomanik H. Falk'i poolt läinud sajandi 50-dail aastail ilusa tiigi kaldale (Färbersteich). Tiik täideti hiljem, kuna park seisis üsna mahajäetuna kuni viimase ajani, praegu on ta ümberkorraldamisel avalikuks puiestikuks (korraldus lõpetati 1930. a. kevadel).

Puiestikude rajamine vanalinna piiravasse puisringi algab ajast, mil Tallinna kindlustused anti linnavalitsuse korraldusse. See sündis 1857.—1858. a., osa Nunne ja Rannavärava vahel a. 1864. Kohe selle järele huvitas tookordset kubeneri see, et kõik kantsimäed ja linnavallid muudetaks avalikeks puiestikeks. Projekti ei saadud küll täiuslikult teostada, kuid kantsimägedele tekkisid siiski kenad puiestikud, nii asutati puiestik Harjuvärava mäele 1860, Rootsi-kantsile — 1862, Rannaväravale — 1881.—1885 ja Viruvärava mäele — 1897. Peale rajamist anti puiestikud eraisikuile rendile, kes nende korralduse eest aga vähe hoolitsesid. 1910. a. olid Harjumägi, Rootsikants ja Suur-Rannavärava mägi nii korratuks muutunud, et need lasti rentnikkude kulul korda seada ja võeti siis linna korraldusse.

Teised puiestikud tekkisid vanalinna lähikonda samuti läinud sajandi lõpu poole: Jaani kiriku juurde — 1870. a., Patkuli valdialne — 1876. a., Veneturu äärne puiestik — 1898. a., Roheline turg (Pika tänava ja Suure-Brokusmäe nurgal) — 1893. a., s. o. ainuke avalik aiake vanalinna sees peale selle, kui Toompea vene katedraali püstitamisega siit ilus väike puiestik kõrvaldati. Puiestik „Russalka“ juurde planeeriti 1891. a.; praegu on see linna korralduses.

Kõik muud suuremad ja vähemad puiestikud ning platsid linna sees on rajatud viimase kolme aastakümne jooksul: vaksaliesine puiestik (Balti jaama juures) 1905.—1907. a., kolmnurk Maapanga ees (Vabaduspuiesteel) 1905. a., kolmnurk Estonia teatrimaja ees 1912. a., Tiigiveski park ühes puukooliga 1910.—1913. a., Väike-Rannavärava mägi ja plats Vismari ja Toompuiestee nurgal 1922. a.

Tallinna puiesteist osutub vanemaks osa praegusest vanalinna piiravast ringpuiestest¹⁾, mis rajatud arvatavasti juba XVIII sajandi lõpupoole, seda tõestavad ka Tallinna maalid XIX sajandi algusest, kus linnavalli ümbritseb põhja poolt sirge, kena puiestee. 1842. a. sügisel on mässanud suur torm, mis laastanud linna ümbritsevat ilusat promenaadi tublisti, nagu seda võib näha arhiivis säi-

1) Ringpuiestesse kuuluvad: Kaarli puiestee, Toompuiestee, Vaksalipuiestee, Rannavärava-puiestee, Merepuiestee, Estonia-puiestee ja Vabaduspuiestee, kogupikkusega 3,5 kilomeetrit.

linud kubeneri kirjast, kus viimane kurdab promenaadile osaksaanud kurva saatuse üle, kutsudes linnakodanikke ohverdama võimalust mööda selle kena puistee kordasäädmiseks summasid, mille eeskujuks ta isiklikult annetab 50 rubla. Linnas pannakse kubeneri soovile vastu tulles kevadeti ringi käima eriline korjandusraamat. Saadud summad (1842—1850), mis ulatuvad 100—150 rublani aastas, tarvitatakse promenaadi täiendamiseks ja korraldamiseks ümber linnavalli.

Osa Kopli puistestest (Oleviste-Niguliste kalmistute juurest kuni Sitsi tänavani) on rajatud 1831. a. kellegi Seywang'i poolt, mispärasest seda veel hilisemalgi aegadel nimetati Seywangsche Alee'ks, (Бульваръ Зейванга). Puistestil pole noist ajast säilinud enam ühtegi puud, kõik on aegade jooksul uuendatud, nii et puude vanus üle 60 a. ei ulatu.

Vanad ja ajaloolised puud.

Praegu ei leidu Tallinnas puid, mille vanus ulatuks üle 400 aasta. Vanim kõigest näib olevat Niguliste õues kasvav „Kelch'i pärn“ (*Tilia platyphyllos*) mille rinnakõrguse perimeeter 443 sm (pilt nr. 3). Niguliste kirikuõpetaja, kroonik Kelch, suri a. 1710 ja olevat maetud selle pärna alla. Kui vana oli pärn tolkorral, pole kahjuks teada, praegu võib ta vanust hinnata 300—400 aasta peale. Et puu majadest ümbritsetud, siis võib ta tuulevarju tõttu veel kaua siin püsida. Praegu on ta veel üsna elujõulise väljanägemisega.

Kelch'i pärnale järgnevad vanuselt nii mõnedki tammed Kadriorus. Arvamus, et vanemad Kadrioru tammed on pargi rajaja tsaar Peeter I aegadest pärit, ei pea paika, sest praegused keskmise jämedusega tammed (perim. 195—200 sm) on väljanägemise kändude ja puukoone järgi otsustades 200—300 aastat vanad, tusedamaist puist rääkimata. Ajalugu vaikib tolleaegsest Kadrioru (Fonrioru) iseloomust, kui keiser Peeter I peale Baltimaade allaheitmist külastas Tallinnat. Juba vanemais kirjutistes Kadrioru kohta ¹⁾ avaldatakse arvamust, et osa tammi pole siia inimkää

1) Weber, Ed: „Revals landwirtschaftliche Umgebung“ — Illustrierter Revalscher Almanach 1855. lk. 1—25.

läbi sattunud, mida märgib ka dr. Graf Fritz v. Schwerin, Saksa Dendroloogia Seltsi Tallinnas viibimise puhul 1925. a., oma reisi- kirjeldistes.¹⁾

Mõni aasta tagasi kuivas üks tüse tamm, mille kännu diam. oli 170 sm; selle aastaringide arv on 300 ümber, teine, oma dimensioonidega mainitust tüsedam, kasvab praegu lossist paremat kätt (üle tee asuvate majade värvate ees), mille perim. rinnakõrguselt 450 sm. Tol ajal, kui too mahasaetud tamm veel kasvas, on pargivahid kord kihlveo peale mõlemaid neist 3 jala kõrguselt mõõtnud ja leidnud, et praegu kasvav tamm olnud mahasaetust 4 tolli võrra jämedam, see on tammedest tüsedaim ja vanim Tallinnas.

Üks pärn (*Tilia platyphyllos*), mis kasvab V.-Pärnu mnt. 1, on oma mõõtudega küll Kelch'i pärnast ees, kuid vanuselt peaks ta viimastest küll taga olema. Selle pärna perimeeter on ühe m kõrguselt 525 sm, umbes 2 m kõrguselt haruneb ta kaheks (harude perim. 400 sm ja 280 sm, mis tingib puutüve laperguse kuju juba maapinnalt. Puu omab võra, mis ulatab peaaegu üle tänava, on terve väljanägemisega ning hea kasvuga, teda võiks pidada vahest 150—250-aastaseks.

Sama vanusega pärni (*Tilia platyphyllos*) on kantsimägedel — Rootsikantsis 10 puud, Harjuvärava-mäel 11 puud ja S.-Rannavärava mäel 34 puud (pildid nr. nr. 4, 5 ja 6), mis oma järsaka muhklike kujuga tõmbavad igäühe tähelepanu endale. Ajalooliste andmete järgi on Rootsia ja Harju kantsid ehitatud 1697. a. ja Rannavärava kants 1698. a., pärnadest pole aga linna arhiivis ega mujal sõnagi räägitud. Seega võivad pärnad üle 200 a. vanad olla, mida kinnitavad ka mõnede autoriteetide arvamused. Pärnade perim. kõigub 200—380 sm ümber; tüsedaim neist on Harjuvärava mäel.

Ligikaudu sama vanaks võiks pidada Niguliste kiriku ümber kasvavaid pärni (*Tilia platyphyllos*), millede perim. ulatub kuni 285 sm. Ka kaks pärna V.-Tartu mnt. nr. 12. aias lähenevad ehk vanuselt neile.

Kantsidel kasvavaile pärnadele on lähedal oma vanusega va-

1) Schwerin, Fr. Dr.: „Besuch der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft in Reval, Estland“ — Mitt. d. D. D. G. XXXVI. 1926. I. — Finland-Buch.

hest Toomkiriku ees kasvavad vanad pärnad (*Tilia cordata*), mis aitavad oma längus sammaldanud tüvedega kirikuplatsi vaikset hämarat müstikat suurendada. Kirikut piiras varemalt kivimüür, mis kõrvaldati XVIII sajandi lõpul, vist on siis ka pärnad istutatud, nende perim. ulatab kuni 305 sm.

Tüsedaim Tallinnas kasvavaist puist on Kaasani kiriku õues (Kaasani tän.) kasvav kanada pappel (*Populus canadensis?*), mille perim. 610 sm (pilt nr. 7). Suustsuhu kantud kohalikkude venelaste jutu järgi olevat papli siia istutanud keiser Peeter I, peale selle, kui ta 1721. a. siia kiriku lasi ehitada. Papli vanus üle 200 a. on siiski enam kui kahtlane.

Puud hoitakse tühjaskmädanemise eest, [kattes tõrvapapiga kärbitud oksaarme ja pehkkind kohti, mis aitab kaasa ta eluea pikkusele. Praegu on see pappel üsna elujõulise väljanägemisega.

Tüsedamate puude hulka kuulub veel Kadriorus Peetrimajakese ees vana hobukastani tüügas, mille perim. 352 sm ja Tondi t. 22 suur õõnes hobukastan, perim. 360—380 sm.

Vanade ajalooliste puude kõrvale tuli Kadrioru lossi aeda 28. juunil 1929. a. Rootsi kuninga Gustav V poolt istutatud tamm (pilt nr. 8). Tamm on praegu 6 m kõrge ja 6 sm rinnadiameetriga.

Eelmärkmeid praegusist Tallinna puiestikest.

a) Avalikud puiestikud.

Tallinna avalikkude puiestikkude pindala on kogusummas 91,03 ha.¹⁾ Linna all olev pindala on 1624 ha, (kogu linna territoorium 5825 ha), seega on avalikke puiestikke 5,6% maalaast, mida võtavad oma alla linnaehitised. Võttes linna rahvaarvuna ümmarguselt 130.000 elanikku, siis tuleb iga linnakodaniku kohta 7,02 ruutmeetrit avalikkude puiestikkude pinda.

Üksikute puiestikkude pindalast annavad ülevaate alljärgnevad arvud:

Flächengröße einzelner Parkanlagen.

1. Kadriorg (Katharinenthal)	66,67 ha
2. Falkpark (Falkspark)	1,46 „

1) Siia pole juurde arvatud linna kalmistute pindalad, mis kogusummas 70, 16 ha.

3.	Harjumägi (Schmiedepforten-Anlage) ⁸	1,87 ha
4.	Rootsikants (Schwedische Bastion)	1,19 „
5.	Suur-Rannavärava mägi (Grosze-Strandpforten-A.)	3,98 „
6.	Jaani kiriku puiestik (Anlage bei der Johanniskirche)	1,31 „
7.	Roheline turg (Grüner Markt)	0,03 „
8.	Viruvärava mägi (Lehmpforten-Anlage)	0,61 „
9.	„Russalka“ ümbrus („Russalka“ Denkm.)	2,25 „
10.	Veneturu äärne puiestik (Russischer Markt)	1,15 „
11.	Vaksali esine puiestik ühes Patkuli tiigi, valli ja Toompea nõlvakuga (Anlage vor dem Bahnhof mit dem Patkulschen Graben und Abhang des Domberges)	7,20 „
12.	Kolmnurk Maapanga ees Vabaduspuiesteel (Dreieck auf der Freiheitspromenade)	0,05 „
13.	Tiigiveski park (Teichmühlen-Parkanlage)	1,04 „
14.	Kolmnurk ⁸ Estonia ees (Dreieck v. d. Theater Estonia)	0,03 „
15.	Väike-Rannavärava mägi (Kleine-Strandpforten-A.)	1,30 „
16.	Plats Vismari t. ja Toompuiestee nurgal (Ecke der Vismarschen Str. und Dompromenade)	0,46 „
17.	Teised vähemad platsid ja kolmnurgad tänavate ristlemiskohtadel (Andere kleinere Anlagen)	0,41 „

Linna puiesteede (millest 18 tähtsamat ja pikemat) kogupikkus on 18 kilomeetri ümber, sellest pärna (*Tilia hollandica* ja *Tilia platyphyllos*) puiesteid 63⁰/₀, hobukastani — 24⁰/₀, vahtra — 7⁰/₀ ja teisi 6⁰/₀.

Puukoole on linnal 3 ja Kadriorul 1, pindalaga :

Tiigiveski puukool (U.-Kirikaia t. 6)	3,33 ha
Veerenni t. puukool (Veerenni t.)	0,84 „
Habersti puukool („Veskimäe“ juures)	4,00 „
Kadrioru puukool (Koidula t. 34)	0,93 „

Linna puiestikude ja puukoolide eest hoolitseb üks aednik (H. Lepp) ja abi (K. Sibola), Kadriorus — üks aednik (M. Torrim), neile lisaks on meestest ja naistest koosnev tööpere, mis kevad- ja suvekuul tõuseb kuni 40 isikuni.

Avalikkude puiestikkude, aedade, platside ja puisteede korrashoiuks kulutati 1929./30. eelarveaastal 41365 krooni (siia on juurde arvatud kõik kulud, mis nende rajamise ja korraspidamisega seotud). Puid ja põõsaid on varem tellitud Riiast (Wagner) ja Tartust (Daugull), praegu paljundatakse ainult puukoolides puid ja põõsaid, juurdetellimisi ei ole viimasel ajal tehtud.

Kadrioru puiestik, mis ühes tükis, nõuab vähem väljaminekuid, selle kulud olid samal ajal 11416 krooni (juurde arvatud ka kõik siinasuvate riigihoonete kütte-, valgustus- ja vähemad korrashoiukulud, millede kogusumma 1822 krooni). Kadrioru puukooli on viimaseil aastail tellitud suurel hulgal puid ja põõsaid Späth'i aiaärist (Berliin) ja T. Ülikooli Öppemetskonnalt.

Avalikud puiestikud on kaunis hästi korras hoitud, jätavad küll kohati oma dekoratsioonilt pisut soovida, milline viga loodetavasti varsti kaob. Stiilist kui niisugusest pole siin üldse põhjust rääkida, sest Lääne-Euroopas mõõduandvad stiilivoolud pole Tallinna puiestikesse suutnud tungida. Nagu linn ise on võlv oma tornide, müüride ja vanaaegsete ehitistega, kirikutega jne., nii ka linna puiestikud aitavad vaid oma rohelisusega dekoreerida halle paekivist müüre või ümberpöördult.

Puu- ja põõsaliikide poolest pole avalikud puiestikud kuigi rikkad, 405 Tallinnas esinevast dendroloogilisest esemest leidub avalikes puiestikes vaid 188 liiki, kus ligi on arvatud metsikult esinevad puu- ja põõsaliigid. Enamusjärjestuses moodustavad puud linna puiestikes (välja arvatud Kadriorg) järgmise rea: pärn (*Tilia platyphyllos*, *Tilia hollandica*, harva *Tilia cordata*), hobukastan, vaher, kask, saar, jalakas, mägivaher; üksikute puudena: tamm, poopuu, hõbepaju, lehis ja paplid.

Põõsastikgrupid on üsna liigirikkad, varieerudes ühtlasi üksikute puiestikkude järgi, kuna mõnes nooremas puiestikus (Väike-Rannavärava mägi, Vismari t. ja Toompuiestee nurk) on kirjulehiste kontpuude ja leedripuude, kollaselehiste leedripuude ja kirjulehiste mustsõstrate hulk liiga rohkearvuline. Rohkuse järgi prevaleerivas järjestuses on põõsaliigid esitatud järgmiselt: sirelid (*Syringa vulgaris*, *S. Josikaea*, *S. persica*, *S. Emodi*, *S. vulg. alba*), tatari kuslapuu, lumimari, mailaslehine enelpõõsas, madal enelpõõsas, kuldsõstar, kibuvits, viirpuud (*Crataegus monoguna* ja *Cr. san-*

guinea), suur läätsepuu, põõsasmaran, punane kontpuu ühes kirjulehise variatsiooniga, kirjulehine mustsõstar, liguster, pajulehine enelpõõsas, punane leedripuu, laialehine jasmiin (*Philadelphus latifolius*), kukerpuu, kitsetürn (*Lycium halimifolium*), magesõstar, roos (*Rosa rugosa*); üksikute põõsastena: punaselehine kukerpuu, lõhnav vaarikas (*Rubus odoratus*), väike läätsepuu (*Caragana frutex*), läikivlehine tuhkpuu (*Cotoneaster lucida*), must tuhkpuu, lõhnav jasmiin, sajakoorne puu (*Evonymus europaea*), lodjapuu, harilik tuhkpuu ja muid.

Haruldasmaist puist ja põõsaist on rikkaim Virumägi, vaatamata oma väikesele pindalale. Siin oleks nimetada: haruldane *Ginkgo biloba*, *Pinus laricio*, *Quercus pedunculata f. pectinata*, *Juglans cinerea*, *Betula verrucosa f. purpurea*, *Fagus silvatica*, *Fagus silv. f. purpurea*, *Fraxinus pennsylvanica f. aucubaeifolia*, *Prunus triloba*, *Crataegus oxyacantha f. rubra plena* ja *f. alba plena*, *Hydrangea paniculata*, *Philadelphus coronarius f. aurea*, *Actinida arguta* ja hulk sireli aedvorme mäeveerul vastu Viru tänavat.

Harjuvärava mäel vääriks nimetada: *Aesculus octandra*, *Acer Reitenbachii*, *Acer pseudoplatanus f. purpurascens*, *Acer tataricum*, *Fraxinus americana f. variegata*, *Ulmus campestris f. purpurea*, *Betula Jounгии (pendula)*, *Amelanchier vulgaris*.

Vaksaliesine puiestik ühes Patkuli valliga omab haruldasi eksemplare, nagu; *Forsythia suspensa*, *Lonicera alpigena*, *Ulmus campestris f. purpurea*, *Acer pseudoplatanus f. purpurascens*, *Acer Reitenbachii*, *Fraxinus americana f. variegata*.

Jaani kiriku juures oleks nimetada: *Acer Negundo*, *Acer dcsycarpum* põõsakujuliste eksemplaridena ja 5 metspirnipuud.

S.-Rannavärava mäel: *Betula populifolia*, *Viburnum opulus f. roseum* ja palju persia sireleid.

Roheline turg omab: *Fagus silvatica*, *Betula dalecarlica* ja *Picea Engelmanni*.

Kolmnurk Vabaduspuiesteel (vastu Maapanka): *Betula dalecarlica*, *Lonicera alpigena*, *Mahonia aquifolium*, *Picea pungens* ja *Picea Engelmanni*.

„Russalka“ samba juures võib leida: *Syringa japonica*, *Syrinca vulgaris Guixot*, *Philadelphus coronarius f. aurea*. *Rosa*

micrantha, *Pinus montana* pöösaid, kirjulehiseid kontpuid ja kollaselehiseid leedripuid.

Kadriorg kujutab endast rohkem omapead kasvanud rahvaparki kui ilupuiestikku. Piki Lasnamäe serva läheb laia ribana võrdlemisi lage ala (muistne kurikuulus pöösastik), kus esinevad vaid üksikud okaspuude (*Abies sibirica*, *Picea excelsa*, *Pinus cembra*, *Larix*, *Abies balsamea*, *Abies Fraseri*, *Abies subalpina*) grupid, mõned kased ja üksikud pöösad.

Sellel kõrgemal osal asub ka põline Kadrioru tammik (vt. pildid nr. nr. 9 ja 10), ta kannab loomuliku tammiku iseloomu nagu neid Põhja-Eestis ja saartel leida. Puud on võrdlemisi harvalt, enamikus kõverad, keskmiselt 18—21 m kõrged, keskm. rinnasperim. 193—200 sm ja 200—300 aastat vanad. Jämedamate tamme perimeeter rinnakõrg. on 315—354 sm. Pöösast leidub siin suuri sarapuupöösaid, mis mujal pargis puuduvad, üksikute pöösastena ka magesõstar ja toomingas. Pindkate: *Alopecurus pratensis*, *Anthoxanthum odoratum*, *Alchemilla vulgaris*, *Trifolium pratense*, *Crepis paludosa*, *Ranunculus acer* ja pöösaste lähikonnas: *Aegopodium podagraria*, *Stellaria nemorum*, *Ranunculus auricomus*. Muldkond: A₀: 3 sm paksune rohujuurtega huumus; A₁—A₂: 3—35 sm, must kleepiv sigus huumuskiht üksikute kivimunakatega; B: 35—39 sm huumuse ja savi segu; C: 39 sm-st sügavamale, valkjas liivata savi rohkete punaste vöötidega. Tammiku pindala on umbes 7,6 ha, mida, nagu muudki Kadriorgu, kasustatakse heinamaana. Üksikuid põliseid tammi leidub ka rünka veerul vanadekodu läheduses.

Tammiku piiril, rünka all vastu merd on väike osa pargi pinnast kehval meriliival, esinevad üksikud pöösasgrupid, lehisegrupid ja mõni *Salix vitellina*. Seejärgi läheb kahelpool sirget Merialleed (mis ühendab lossi „Russalkaga“) madal vesine pargiosa sangleppadega, mis teisel pool lossi ulatub kuni spordistaadionini, siin aegajalt kuivemaks muutudes.

Osa vastu Poska tänavat on rohkem moondamist leidnud inimkäe poolt, siin on istutatud pöösasgruppe, millede hulgas suur *Spiraea media* hulk silma torkab. Ka üks grupp *Rubus nutkanus*'t leidub siin (spordistaadioni lähikonnas), ka leiduvad siin 3 puud *Betula papyracea*'d, *Picea Engelmanni*, *Pinus strobus*,

Ulmus montana fastigiata, *Acer dasycarpum* ja siberilehise gruppe (need kõik merepoolsel osal). Puukooli taga leiduvad 5 *Pterocarya caucasica*'t, milledest suurim haraline eksemplar on 11 m kõrge ja 120 sm perim. (60 sm kõrguselt maapinnast).

Lossi eest ulatab kuni Poska tänavani sümmeetrilise teestikuga pargiosa, mis tihedate liitunud võradega moodustab puiestiku, puist on siin enamikus hobukastan, vaher, jalakas ja pärn. Umbes samasugune väike puiestikuke on ka Peetrimajakese taga, mis koosneb ainult hobukastanitest.

Nõndanimetatud lossi aed, mis asetseb „Akvaariumi“ ja lossi vahel (pindala 0,75 ha), on varemil ajal väga dekoratiivne olnud, kuid ilmasõja päevil ja selle järelaastail, mil vene sõjaväed lossis asusid, laastati see kena pargiosake täielikult. Mõned üksikud puud on tollest katkust siiski eluga pääsenud, mille hulgas ka üks suur lopsakalt kasvav *Pterocarya caucasica* põõsas, omades üle 25 haru, millede kõrgus 7—8 m. Nimetamist vääriks veel vanad haralised elupuud, *Ulmus montana argenteo-marginata* (2 puud), *Betula dalecarlica*, *Viburnum lentago*, *Amelanchier vulgaris*, *Lonicera alpigena*, *Acer tataricum* ja teised. Nüüd, kus see aiaosa on riigivanema aiaks, hoolitsetakse selle eest ehk tulevikus rohkem ja tõstetakse dekoratsioonilt endisele tasapinnale, mis ka lossiga märksa paremini sobib.

b) Era-aia d.

Kõneldes era-aedadest, kus leidubki enamik dendroloogilist materjali, tuleb esijoonel nimetada Saksa Aiandusseltsi aeda („Garten des Revaler Gartenbauvereins“) Vismari t. 2/4. Pole liialdus, kui seda aeda nimetada Tallinna dendroloogiliseks aiaks selle materjali rohkuse tõttu, mis siia kogutud. Aed, pindalalt 3,5 ha, millest umbes 1,5 ha dendroloogilise pargi all, on asutatud linna vallikraavi läinud sajandi 70-ail aastail. Umbes 30 aasta eest on teda täiendatud aednik Winkler'i poolt okaspuu kogumikuga, hiljem on siis alatasa üht kui teist dendrooloogiliselt huvitavamad juurde toodud, mida tehakse praegugi vähehaaval¹⁾. Oma vesise maapinna tõttu (mõne aasta eest toru-

1) Nii on mõne aasta eest dr. Fr. v. Schwerin'ilt saadud puuseemneid, millest on võrsunud kenad noored taimekesed, nagu *Taxus baccata*, *Abies Veitchii*, *Abies amabilis*, *Alnus rubra*, *Corylus colurna*, *Betula Maximowiczii* jne.

tati maa, mille tagajärjel pind puukasvule märksa soodsamaks on muutunud) on aed olnud puudekasvule ebasoodus, eriti vihmarikkamail suvedel, mispärast palju puu- ja põõsaliike on ajajooksul välja surnud, ka pole aia sellele osale viimasel ajal enam küllalt tähelepanu pühendatud, kuna üle on mindud äriaiandusele, et selle sissetulekuist tasuda linna sees asuva suure maatüki kõrgeid makse. Nii loendab W. B. Huene 1912. a. puude ja põõsaste nimestikus¹⁾ 250 liiki, kuna isiklikult leidsin neid 1928. a. suvel 167 liiki, seejuures pole kummalgi juhul arvestatud sirelite aedvormidega.

Viimaseist, mis härra Huene arvab 25 aedvormi alla, on enamik välja kasvanud või metsikute põõsaste varju jäänud, nii et praegu võib öitseaial neist märgata vaid mõnda üksikut.

Tähelepanu väärib selles aias liigirikas okaspuude kollektsioon, mille seas ka haruldane *Abies Nordmanniana* ja *Picea Schrenkiana*. Peale selle on aed kuulus oma jalaka-, pärna- ja vahtraliikide rohkuse poolest, samuti väärivad nimetamist: suur *Forsythia suspensa* põõsas, *Populus tremuloides*, *Pterocarya caucasica* (pilt nr. 17) *Quercus pedunculata f. cucullata* jne.

Järgmised oma haruldaste liikide ja suuruse poolest on K. Scheel'i aed — Pirita tee 12 ja Fahle aed — Narva mnt. 71/73. Aiad on küll ainult 10 aasta ümber vanad, kuid sisaldavad hulk puu- ja põõsaliike, mis ainukesed või vähemalt väga haruldased Tallinnas. Need liigid esinevad peaaegu nii ühes kui teises nimetatud aias, sest nad on tellitud üheaegselt samast (Späth'i) aiärist. Haruldasi liike on neis aedades 30 ümber, millest tähtsamad: *Abies arizonica*, *Taxus baccata f. fastigiata nova* (pilt nr. 15) *Picea orientalis*, *Cydonia vulgaris*, *Cydonia japonica*, *Chaenomeles Maulei*, *Mespilus germanica*, *Ribes divaricatum*, *Forsythia viridissima*, *Cotoneaster acuminata* j. t.

Vanemaist parkaedadest, kus nii mõndagi haruldast leida, olgu veel nimetatud Balti Puuvillavabriku park (Kopli t. 32) rohketekete eksootiliste puude ja põõsaste poolest, nagu: *Laburnum*

1) W. B. Huene: „Die im Park des Estländischen Gartenbauvereins angepflanzten und gut gedeihenden Bäume und Sträucher“ — Zeitschrift für Gartenbau Reval, 1912 nr. 11.

vulgare 2 suurpõõsast (kõrg. 6 m, dm. tüvest 30 sm, *Crataegus pentagyna*, *Carpinus betulus* jne.

Diakonissidehaigla park (Pärnu mnt. 50) on asutatud 1895. a., haruldased liigid siin: *Abies pectinata*, *Staphylaea pinnata*, *Menispermum dahuricum* (pilt nr. 19), *Forsythia suspensa*, *Clematis alpina* var. *sibirica*, *Deutzia crenata* suurpõõsas j. m.

„Löwenruh“ (Kadaka tee 27, oman. Graf) — põline sümpaatne park, mis nii mõneski suhtes meenutab veel endisi aegu. Tähelepanu väärib hiiglane *Juglans cinerea* ja keskealistest puist: *Taxus baccata* (pilt nr. 14), *Quercus sessiliflora*, *Quercus pedunculata* f. *pectinata*, suur *Alnus incana laciniata*, *Aesculus Hippocastanum* f. *Memmingeri* jne.

Kentmanni t. 18/22 (end. parun Schilling'i oma) — umbes 60 a. eest rajatud haruldane parkaed, on kolmeks tükeldatud, esimeses neist (Kentmanni t. 18 — Didvig) kasvab suur *Taxus baccata* (kõrg. 5 m, laius 6 m) ja *Chamaecyparis nutkaënsis*. Muist on veel nimetamisväärseid *Diervilla* sp. ja suur *Fagus sylvatica* f. *purpurea*.

Teises osas (Kentmanni t. 20 — Kalm) väärivad nimetamist *Quercus pedunculata* f. *atropurpurea*, *Diervilla Middendorffiana*, *Amygdalus nana* jne. Uue ehituse tõttu saab aed tublisti kannatada, kuna ta kolmandal osal (Kentmanni t. 22) on täiesti kaotatud ja nüüd uutal alustel rajatud.

Rohkesti sisaldab haruldasi puid ja põõsaid aednik K. Reim'i aed (S. Pärnu mnt. 102). Mainitu kui suur asjaarmastaja vastaval alal on kogunud oma aeda hulk haruldusi; nimetan siin mõned tähtsamad: *Spiraea Billiardii*, *Deutzia floribunda*, *Philadelphus grandiflorus*, *Ptelea trifoliata*, *Syringa persica laciniata*, *S. villosa*, *S. rothomagensis*, *Sorbus moravica*, *Rhododendron dahuricum* ja palju muid. Enamik on tellitud: Riiast (Wagner), L. Späth — Berliinist, Heinsohn — Holsteinist ja Matheisen — Taanist.

Ka vähemaist eraaedadest väärivad mõningad aiakesed tähelepanu oma haruldaste liikide rohkuse poolest. Esijoones v. Sivers'i aed — Vismari t., 3.: *Ginkgo biloba*, *Taxus baccata fastigiata*, *Tilia platyphyllos* f. *laciniata*, *Diervilla sessilifolia*, *Fraxinus americana* f. *variegata*, *Fraxinus pennsylvanica* f. *aucubae-folia* (kaks viimast väga toredakasvuliste puudena), *Aristolochia*

Sipho, *Menispermum dahuricum*, *Clematis alpina* var. *sibirica* (pilt nr. 18) ja teisi.

Mäekalda t. 25 (H. v. Stackelberg'i aed) — *Taxus baccata*, *Chaenomeles Maulei*, *Forsythia suspensa* jne.

P. Süda t. 2 (ins. Kühnert'i aed) — *Ginkgo biloba* (suurim Tallinnas, 6 m kõrg., pilt nr. 13), *Thuyopsis dolabrata* j. m.

Köleri t. 8 (pr. Stein'i aed) — *Acer platanoides* f. *cucullatum*, *Aesculus octandra* ja teisi haruldusi.

Kadaka tee 2 (Blankental, omanik Behr) — *Juniperus virginiana* f. *columnaris*, *Prunus cerasus* f. *ranunculiflora*, *P. cerasus* f. *persicaeflora*, *Syringa pekinensis* j. t.

Üldiselt võib eraaedade kohta märkida seda asjaolu, et vanemaist aedadest on rohkemal määral leida dendroloogiliselt haruldasemaid liike, kuna aedades, mis rajatud viimaseil aastakümneil, on dekoratiivse külje eest tublisti hoolitsetud (mõnedes neist ei puudu ka haruldasemad dendroloogilised esemed), kus esiplaanil värvidekoratsioon halliokkaliste (*Picea pungens* f. *argentea*, *Picea Engelmanni*, *Abies concolor* jne.) okaspuudega, punaselehiste lehtpuudega (*Fagus silvatica* f. *atropurpurea*, *Prunus cerasifera* *Pissardii* j. t.), sirelite aedvormide, rooside ja teiste dekoratiivsete elementidega.

Sellised on kõik aiad Kadrioru, Kose ja Pirita suvilate ümber, Lasnamäe veerul (Mäekalda tän.) ja S.-Pärnu mnt. lähedal (a/s A. M. Luther'i aiad j. t.), mis oma dekoratiivsete puu- ja põõsakombinatsioonidega ülisobivad suvilaehitistele ja uutele majadele.

c) Surnuaiad.

Surnuaed on koht, kus väljendub rahva kunstimaitse, kuna kõige igapäevasemgi inimene tahab avaldada oma valu, armastust ja austust surnud omakste vastu temale arusaadava kunsti ja ilu kaudu. Seega on surnuaed õieti teatud ajastu kunstitunde, loomingu ja mõttelaadi väljenduskohtaks ja teatud kultuurajastu peegeldus. Siit võib leida stiilivoolude elemente, mis panid end maksma teataval ajastul arhitektuuris ja aedkunstis.

Tallinnal on 11 surnuaeda (7 ev. lutheriusu, 1 apostl.-õigeusu, 1 katoliku, 1 mohammedi ja 1 juudi) kogupindalaga 70,16 ha.

Vanim neist on Kalamaja surnuaed, kus ristimärkidel leidub aastaarve 1634. a.; teatakse rääkida, et siia olevat maetud juba 1460. a.

Oleviste ja Niguliste surnuaiad pühitseti 1774. a. Need ühise müüri ümbritsetud puhkepaigad jätavad oma korrashoitud hauaküngastega parima mulje. Palju leidub siin kunstipärast ja palju mõjukat dekoratsiooni; ka on siin esindatud palju puu- ja põõsaliike, nii kõik dekoratiivsemad okaspuud, leinavormid lehtpuudest, põõsaid, nende seas pea kõik meil kasvatatavad igihaljad põõsad, hulk roosiliike jne. Ka on siin 2 vana tamme, perim. 415 sm ja 360 sm.

Teistes surnuaedades on dendroloogiliselt huvipakkuvate esemete hulk väga väike, leiduvad mõned *Abies*'i liigid, mõni leinasaar või jalakas, *Vinca minor* ja tavalisemad lehtpuud ning põõsad, kuna kenamaid esemeid ja teisi igihaljaid põõsaid on leida väga harva.

Üldiselt jätavad kõik surnuaiad väga kirju mulje — ristide ja raudaedade rägastik suurte marmorsammastega ja kuldpealkirjadega, tahtes üksteist ületada. Palju oleks meie inimestel õpida Lääne-Euroopa surnuaedade tagasihoidlikkusest. Viimases suhtes on sõjaväe surnuaia ruumosa väga sümpaatne (ainult pisut lagedavõitu) ja jätab teda külastajale rahulikuma mulje kui ükski teine Tallinna surnuaedadest.

Puiestikude dendroloogiline koostis.

Esitades allpool Tallinnas leiduvate ning vabas maas kasvavate puude ja põõsaste nimestiku, pean märkima selle osalist puudulikkust. Vaatlused kahe vegetatsiooni-perioodi jooksul on selleks liig vähesed, et kõikide liikide kohta jõuda lõplikule otsusele, sest mõne puu- ja põõsaliigi varjuline kasvukoht ei võimalda igaaastast õitsemist või mõned liigid on jällegi õitsemiseks veel noored. See asjaolu on mõnikord ülesaamatuks takistuseks seal, kus õied (ja vahest ka vilid) osutuvad oluliseks liigi täpsaks määramiseks. Nii tekkisid raskused *Diervilla*, *Hydrangea*, *Spiraea*, *Amelanchier*, *Lonicera* ja teiste perekondade liigitamisel.

Lisaks eesmainitule tuli 1928./29. a. tali, mis oli nii kare, et halvas isegi oma maa ja samuti täiesti külmakindlaid liike niivõrt, et nad püsisid juunikuu lõpuni lehitult ega õitsenud, kuna paljud õrnemad liigid külmusid lumekatteni. See oli jällegi takistuseks, mis end tunda andis seal, kus liikide kindlakstegemise juures õied (või viljad) mängivad kaaluvat osa.

Teiselt poolt on aga mainitud talve tagajärjed näidanud, milisel määral iga liik meie oludes suudab vastu panna neile ebasoodsaile kliimategureile, mida tingib pikemaajaline madal (-25° kuni -30° C) temperatuur ja sellele järgnev järsk päikesepaisterikas varakevad. Kuigi säherdune nähtus kordub vahest kord sajandi jooksul, siiski on selle tulemused küllalt huvipakkuvad asjasthuvitatuile. Ja harvsusele vaatamata tuleb sellega igatahes arvestada.

Liigid, mille kohta polnud võimalik jõuda kindlale otsusele eesmainitud asjaolude tõttu, märgin ära küsimusmärgiga, samuti teen märkuse perekonna kohta, kus mõningad liigid jäänud hoopis kindlaks tegemata.

Harvemesinevate puu- ja põõsasliikide kohta on märgitud tema täppis leiukoht (tänav ja majanumber, klambreis omaniku nimi), samuti kokkuvõtlikud märkmed selle kohta, kuidas teatud liik suutis vastu pidada 1928./29. a. talvele.

Dendroloogilises nimestikus olen tarvitanud nimetusi, mis vastavas uuemas kirjanduses kõige rohkem tarvitusel, juhiseks võttes Saksa Dendroloogia Seltsi poolt tarvitatud nimesid. Seal, kus teada või enamvähem sobiv liigi eestikeelne nimetus, olen püüdnud ka neid juurde lisada.

Määramise juures on lihtsamal juhul esimese abiraamatuna tarvitatud J. Fitschen'i Gehölzflora ja siis esijoones C. Schneider'i Handbuch der Laubholzkunde; L. Dippel'i Handbuch der Laubholzkunde ja L. Beiszner'i Handbuch der Nadelholzkunde.

Noored puud puukoolides ja aednikkude aedades on märgitud etikettide järgi nagu nad aiaäridest siia saadetud, samuti liigid dr. Rubel'i aias. Ka enamik Saksa Aiandusseltsi (Vismari t. 2/4) aias kasvavaist liikidest on märgitud etikettide ja osalt hr. F. Boerner'i määramise järgi.

Puude ja põõsaste nimestik sugukondade järjekorras.

I. Ginkgoales.

Ginkgoaceae.

* *Ginkgo biloba* L., ginkgopuu. P. S ü d a t. 2 (Kühnert),
a = 30, h = 6 m, d = 10 sm¹).

Hr. ins. Kühnert'i seletuse järgi on tema isa toonud ginkgopuid Saksamaalt umbes 30 aasta eest. Siinne eksemplar on varem kasvanud praeguse tänava kohal, kust ta tänava reguleerimisel 1913. a. välja on võetud ja nüüdsesse kohta istutatud. Puu näib täitsa külmakindel olevat, 1928./29. a. kare tali rikkus vaid eelmisel viimasel suvel kasvanud pikivõrseid (vaata pilt nr. 13) muidu polevat ta külma läbi siin kunagi kannatanud.

Viruvärvamäel, h = 4 m, d = 6 sm, istutatud linnaaednik J. Valker'i poolt, kes puu saanud tolkorral hr. Kühnert'ilt, kui viimane neid Tallinna tõi. See ginkgopuu pole küll nii toredata väljanägemise ega lopsaka kasvuga, kui eelmine (oma ebasoodsa, päikesevaese asukoha tõttu), kuid külmale on sama vastupidav.

Vismarit. 3 (Sivers) h = 1,5 m, hilisemal ajal Riistatud, varjatakse talvel tüve õlgedesse mässimisega, mis vahest puukese ära hellitab. Talvele on ta täitsa vastupidav, oksad, mis eesmainitud karedal talvel lahtiselt seisid, olid külmast puutumata. Rohkem pole ma Tallinnas leidnud seda muinasaegadest pärinevat taimeriigi haruldust, eksemplarid on veel õite moodustamiseks noored, mistõttu pole nende sugu kahjuks võimalik kindlaks teha.

II. Coniferae.

Taxaceae.

Taxus baccata L., jugapuu. Kentmanni t. 18. (Didvig)
a = 60(55), h = 5 m, w = 6 m. Meie saartel pole ma juhtunud

1) Diameeter on igakord arvatud rinna (1,3 m) kõrguselt.

nägema nii suuri ja toredaid jugapuid metsikult kui on seda siinne. Mõni sealseist läheneb oma suuruse poolest küll sellele, kuid ei oma iialgi nii toredat täiuslikku kuju nagu vastkirjeldatu oma täitsa vaba kasvukoha tõttu. 1928./29. a. kareda talve kannatas ta üsna hästi välja, kevadel olid okkad küll pealt pruunikad, muutusid suve jooksul jällegi roheliseks, kasvades normaalselt edasi.

K a d a k a t e e 27 („Löwenruh“ — Graf), $h = 4$ m, 5-haruline väga ilusa puukujulise haabitusega jugapuu. Talvel pisut külma läbi kannatanud (pilt nr. 14).

M ä e k a l d a t. 25 (v. Stackelberg), $h = 2$ m, põõsas, mis kannatas ülalmainitud talvel osaliselt külma tagajärjel oma ebasoodsa kasvukoha tõttu.

N a r v a m n t. 72 (Gahlnbäck), $h = 1$ m, põõsas on 1929. a. kevadel võhikluse tõttu maha raiutud.

* *Taxus baccata* var. *fastigiata* Loud. püramiidjugapuu, V i s m a r i t. 3 (Sivers), $h = 2$ m vana põõsas (pilt nr. 15), mis 1928./29. a. karedal talvel tunduvalt kannatas, umbes 50% okstest (peamiselt välimised) jäid kuivanuks, kaotades oma okkad, kasvukoht on päikesepaisteline.

P i r i t a t e e 12 (K. Scheel) — kaks ideaalselt püramiidkujulist jugapuud, $h = 1,8$ m. Külma tali pole neid sugugi rikkunud. Vist on see *Taxus baccata fastigiata nova* hort. nagu Beissner'is esitatud.

Et kare tali hävitas kõik jugapuude õiepungad, siis jäid nad kahjuks sooliselt määramata.

Pinaceae.

Abietineae.

Tsuga canadensis Carr. — P i r i t a t e e 12. (K. Scheel) — mitmed noorevõitu põõsad külmast rikkumatult 1228./29. a. talve üle elanud. Vanemaid eksemplare pole Tallinnas leida.

Pseudotsuga Douglasii var. *glauca* Mayr. Eraaedades võrdlemisi harva, Saksa Aiandusseltsi aias¹⁾ toredaid noorevõitu puid.

1) Saksa Aiandusseltsi aia all on mõeldud „Estländischer Gartenbau-Verein zu Reval“ Vismari tän. nr. 2/4.

Pseudotsuga Douglasii var. *caesia* Schw. — Võrdlemisi harva eraaedades; S. Aiandusseltsi aias toredaid käbikandvaid noori puid. P. S ü d a t. 2 (Kühnert) üks noor puu, millel rippuvad oksad ja latv. (Vististi *f. pendula* hort.).
 „ „ var. *laeta* Schw. — Noori puukesi mõnes eraaias, kuid harva.

Abies arizonica Merr. — Pirita t. 12 (Scheel), mitmed noored puud (3 m kõrged), mis kannatavad lehetäide all; Narva mnt. 71/73 (Fahle) noori puid. Puud on toodud krahv Fr. Berg'ilt Sangastest.

„ *balsamea* Mill. — Kadriorus, eraaedades väga tihti ilupuuna.

„ *concolor* Lindl. et Gord. — Saksa Aiandusseltsi aias toreda kasvuga noor puu, $d = 13$ sm, S.-Pärnu mnt. 23 (Luther) — umbes 30-a. puu, mis kannab ka käbisid. Nooremaid puid leidub Pirita t. 12 (K. Scheel); Narva mnt. 71/73 (Fahle) j. m.

„ *Fraseri* Lindl. — Kadriorus, vahel aedades ilupuuna.

* „ *Nordmanniana* Spach. — Saksa Aiandusseltsi aias $m = 5\frac{1}{2}$ pa, okkad muutuvad kevadeti tihti pruuniks, 1928./29. a. talvel külmasid kõik läinud suvel kasvanud okkad, osalt ka eelmise suve okkad ja langesid maha, puukene ajas siiski välja noored kasvud ja kasvas edasi.

S.-Pärnu mnt. 83 (Rogenhagen) puu, $h = 13$ m, $d = 24$ sm. Ülalmainitud kare tali mõjus sellele üsna vähe, osalt olid okkad pruunid, kuid enamik neist jäi püsima ja puu kasvas rahuldavalt edasi.

* „ *pectinata* D. C. — S.-Pärnu mnt. 50 (Diakonisside haigla park) 2 puud, I: $h = 15$ m, $d = 24$ sm; II: $h = 7$ m, $d = 10$ sm, okkad olid neil 1928./29. a. külma läbi pisut kannatanud; Kadaka t. 16 (Kramann) umbes 15-a. puu, mille okkad kannatasid osaliselt ülalmainitud külmal talvel.

„ *sibirica* Ledeb. — Kadriorus toredad grupid, avalikes puiestikes ja eraaedades väga tihti ilupuuna. Kohati leidub tüsedaid puid.

- Abies subalpina* Engelm. — Kadriorus okaspuugruppides mõned eksemplarid, $a = 40$, $h = 14$, $d = 25$ sm.
- Picea alba* Lk., kaanada kuusk — Kadriorus, tihti ka aedades ilupuuna. Vanemas eas omab haiglase väljanägemise.
- „ *Engelmannii* Engelm., Engelmanni k. — Kadriorus, avalikes puiestikes, eraaedades üsna tihti ilupuuna. Saksa Aiandusseltsi aias suurepäraseid noorevõitu eksemplare.
- „ *excelsa* Lk., harilik k. — Ilupuudena, hekkidena, leidub ka alavariatsioonena. Tavaline metsapuu.
- „ *obovata* Ledeb., altai k. — Tihti puiestikes ja eraaedades.
- ** „ *orientalis* Link., kaukaasia k. — Pirita tee 12 (K. Scheel) hulk noori puid, $h = 1$ m, osalt hekina istutatud. Neil, mis asusid päikesepaistel, olid kevadel läinud aasta virveokkad pruunid ja langesid pärastpoole maha, kuid pungad olid karedast 1928./29. a. talvest rikkumata ja sealt ilmusid uued kasvud. Varemil talvedel pole nad nähtavasti kannatanud külma läbi; eksemplarid, mis kasvavad varjulisemas kohas, kannatasid ka ülalmainitud karedal talvel vähem. Puukesed kasvatavad suve jooksul kuni 40 sm pikkuse laduvavõrse.
- „ *pungens f. glauca* hort. — Avalikes puiestikes, Kadriorus, tihti eraaedades.
- „ *pungens f. argentea* hort. — Saksa Aiandusseltsi aias ja mujal eraaedades tihti dekoratiivse ilupuuna; leidub käbikandvaid puid.
- „ *rubra* Lk. punane k. — Kadriorus üks põõsakujuline eksemplar, Saksa Aiandusseltsi aias tore puu, $d = 20$ sm osutub täitsa külmakindlaks.
- „ *Schrenkiana* F.et.M., Schrenki k. — Saksa Aiandusseltsi aias, $h = 7$ m, $d = 15$ sm, kannab ka käbisid. Teine pisut vähem puu ($d = 9$ sm) leidub Toompuiestee 12. Puud on täiesti külmakindlad.
- Larix kurilensis* Mayr., kurilli lehis. — Kadriorus, puukoolis noori puukesi.
- „ *europaea* D. C., euroopa lehis — Kadriorus, avalikes puiestikes, eraaedades tihti.

- Larix leptolepis* Gord., jaapani lehis — Pirita tee 12 (K. Scheel) noori puid; muidu võrdlemisi harva esinev.
- „ *sibirica* Ledeb., siberi lehis — Kadriorus, tihti ka aedades ilupuuna, üksikuid avalikes puiestikes. Saksa Aiandusseltsi aias, d = 47 sm; S.-Pärnu mnt. 85 suuri puid, d = 57 sm jne.
- Pinus cembra* L., seedrimänd, Kadriorus umbes 30-a. puid. Paar jämedat puud on Narva mnt. 71/73 (Fahle), millede diam. 45 ja 47 sm. Oma toreda kuju tõttu esineb aedades üsna sageli ilupuuna.
- „ *Laricio* var. *austriaca* Endl., mustmänd. — Viruvärava mäel 5 puud. Tüsedaim puu kasvab Narva mnt. 71/73 (Fahle), d = 48 sm, laia võraga ja täitsa terve elujõulise väljanägemisega. (Pilt nr. 16). Kentmanni tn. 18 (Didvig), d = 32 sm; Aia tn. 5 (aedn. K. Tarik). Noori puid veel Saksa Aiandusseltsi aias ja S.-Pärnu mnt. 79.
- „ *montana* var. *Mughus* Willk. — Patkuli platsil, Kadriorus „Russalka“ juures, vahel ka mõnes eraaias.
- „ „ var. *pumilio* Willk. — Aedades võrdlemisi harva.
- „ „ var. *uncinata* Willk. — Viruvärava mäel, ka aedades.
- „ *silvestris* L., harilik m. — Ilupuuna puiestikes, võrdlemisi harva eraaedades.
- „ *strobus* L., Weimuti m. — Aedades ilupuuna küllalt harva esinev. Vanemas eas põisroostele (*Peridermium strobis*) vastuvõtlik. Vanemaid eksemplare Oru tn. 2, mujal noorevõitu puid, nagu Saksa Aiandusseltsi aias, Kadaka tee 16 jne.

Cupressineae.

- * *Thuyopsis dolabrata* S et Z., hiba elupuu. — Väga harva leiduv. Saksa Aiandusseltsi aias suri neil aastail liigse varju tõttu. Vismari t. 3. (Sivers) üle 1 m kõrgune puukene, mis 1928./29. a. talvel rikuti niipalju külmast, et sureb vististi välja (juba varem oli ta kasv kiratsev). P. Süda t. 3 (Kühnert) suur põõsas, mis ülalmainitud talvel kannatas osaliselt.

Thuya occidentalis L., harilik elupuu. — Väga tihti ilupõõsana või puuna aedades, kasvab nii piiratult kui ka vabalt tüvi- või mitmetüvelise puuna. Kadriorus lossi aias paar mitmetüvelist puud, h = 12 m. (Harude perim. kuni 28 sm). Aedades leidub түsedaid sirgetüvelisi puukujulisi eksemplare, nagu Toompuiestee 12, Kentmanni t. 20, Oru t. 2, Suur-Pärnu mnt. 83 (Rogenhagen) — kaks түsedamat eksemplari kogu Tallinas, perim. 81 ja 90 sm, kõrgus 13 m. Kadaka tee 27, Kaupmehe t. 16 — 50-aastased põõsad jne.

„ „ *f. Wareana* hort. — Kohati iluaedades, leidub ka Saksa Aiandusseltsi aias.

„ „ *f. Hoveyi* hort. — Saksa Aiandusseltsi aias üks sellenimeline põõsas.

„ „ *f. compacta* Knight. — Iluaedades harva leiduv.

„ „ *f. lutea* hort. — Leidub aedades väga harva; Kentmanni t. 18 (Didvig), külmus 1928./29. a. talvel osalt tagasi.

** „ *orientalis* L., idamaa elupuu. — Luise t. 15 (aedn. Uus), h = 1,5 m, üsna vanad põõsad, kasvavad varjulises kohas, mistõttu 1928./29. a. karedale talvele pidasid vastu üsna hästi, ainult mõned oksad surid välja. Tõnismägi 11, noor puukene h = 1,3, 1928./29. a. tali surmas osaliselt peenemaid oksid.

„ *Standishii* Carr. jaapani elupuu. — Linna puukooli juures (U. Kirikaia t. 6.) mitmed suured põõsad, ka aedades, kuid üsna harva.

** *Chamaecyparis Lawsoniana* Parl., kalfornia küpress. — Koidula t. 34. (Kadrioru puukool) kaks puud, h = 6 m, d = 8—10 sm, kandsid pea iga aasta õige rikkalikult seemet. 1928./29. a. talvel said väga palju külma läbi kannatada, nii et nende ellujäämiseks näib olevat väga vähe lootust (kasvu-

koht lage päikesepaisteline). Ahju t. 6 (Inthal) noorevõitu 1 m kõrg. lai põõsas, mis eesmainitud talvel jäi külmast peaaegu puutumata.

* *Chamaecyparis Lawsoniana f. Alumii* hort. — Teliskivi t. 11 (aiaäri G. Treier) vasttallitud põõsad Saksamaalt.

„ *nutkaënsis* Spach., nutka küpress. — Kentm¹anni t. 18 (Didvig). Haruldaset suur põõsas, a = 55—60, h = 7 m, kannab palju seemet, 1928./29. a. talvel külmast puutumatult välja tulnud, kevadel olid välimised oksad pruunikad, mis suve poole muutusid uuesti rohelisteks, ainult seemet ei kandnud ta sel suvel külma talve järel-dusel.

„ *pisifera f. squarrosa* Beiszn. et Hochst. — Saksa Aiandusseltsi aias h = 1 m, põõsas teiste okaspuude varju jäänud, mistõttu vist hukkub. Muidu aedades üsna harva.

Juniperus communis L., harilik kadakas. — Metsikult kasvab Lasnamäel.

„ „ *var. hibernica* Gord. — Saksa Aiandusseltsi aed.

„ *Sabina* L., kasaka k. — Tihti ilupõõsana aedades, 1928./29. a. talvel osaliselt külmast rikutud. Saksa Aiandusseltsi aias, Wismari t. 3, Oru t. 2, Narva mnt. 71/73, Vana Kalamaja t. 9 — vana tugev põõsas, mis külma läbi kannatas üsna vähe, jne.

„ *virginiana* L., virgiinia k. — Saksa Aiandusseltsi aias 3 m kõrg. põõsas, mis teiste okaspuude varjus kiratsema lõõnud, Soo t. 9-a. (Vahl) ilusaid noori eksemplare.

„ *virginiana f. columnaris* hort., — Kadaka tee 2. („Blankental“ — Behr) kuni 1 m kõrg. noored põõsad, kaunistavad mõlemalt poolt keset parki käivat laia jalgteed. Värvilt on põõsad sini-hall-rohelised, seega oleks siin kasvavad põõsad *var. glauca* alla kuuluvad.

Dicotyleae.

Salicaceae.

- Populus alba* L., hõbehaab — Avalikes puiestikes mõned puud, Kadriorus, vahel ka aedades ilupuuna (Aiandusseltsi aias suuri puid j. m.)
- „ „ *var. Bolleana* Lauche., — Kadrioru puukool.
- „ „ *var. nivea* Dipp. — Kadrioru puukool.
- Populus balsamifera* L., balsami pappel. — Aedades üsna tihti ilupuuna, ka Kadriorus.
- „ *Berolinensis* Dipp. berliini-pappel. — Kadrioru puukoolis noored eksemplarid.
- „ *canadensis* Mönch., kaanada-pappel. — Kaasani kiriku õues (Kaasani t.) kasvab hiigla puu, $d = 195$ sm, olevat 1721 tsaar Peeter Suure poolt istutatud. (Pilt nr. 7). Teine tüse puu asub Kaasani t. 2, $d = 137$ sm. Puud Kalevi spordiaia ääres, Kadriorus ja mujal on märksa peenemad ¹⁾.
- „ *canescens* Sm., hall-haab. — Viruvärava mäel, Harjuvärava mäel, Rootsikantsis, Kaarlipuiesteel (tennisplatside juures) ja eraaedades.
- „ *laurifolia* Ledeb., loorberlehine pappel. — Avalikes puiestikes (Patkuli plats, Vene turg), ka aedades nooremaid eks.
- „ *nigra* L., must-pappel. — „Russalka“ puiestikus, $d = 20$ sm, mõningaid ka eraaedades.
- „ *nigra var. Italicae* Dur., püramiid-pappel. — Aedades.
- „ *suaveolens* Fisch., lõhnav pappel. — Avalikes puiestikes ja puiesteedel tihti, ka aedades. Saksa Aiandusseltsi aias, $h = 25$ m, $d = 70$ sm.
- „ *tremula* L., harilik haab. — Mõnikord eraaedades.
- „ „ *f. pendula* Kirch. — Saksa Aianduss. aias üks vanem ja mõned noored puud.
- „ *tremuloides* Mchx., ameerika haab. — Saksa Aiandus-

1) Liik pole täitsa kindel, võimalik, et mainitud vanemad puud on *Populus nigra*, sest *P. canadensis* on vähem kui 100 a. eest Euroopasse sisse toodud

- seltsi aias üsna kena puu rippuvate okstega, $h = 7$ m,
 $d = 18$ sm.
- Salix acutifolia* Willd., halapaju. — Kohati metsistunud. Ilupuuna
 aedades väga sageli oma kevadiste „urbade“ tõttu kultii-
 veeritav.
- „ *acutifolia f. pendula?* — Tatari t. 10, puu on 9 m kõrge,
 oksad kui ka latv on sügavalt alla rippuvad.
- „ *alba* L., hõbepaju. — Metsikult, enamikus küll bastarteeru-
 nult *S. fragilis'ega*. Ka liigipuhtaid puid puiestikes ja ae-
 dades.
- „ *alba var. splendens* And. — Kadrioru puukool.
- Salix alba var. vitellina* Ser., kollane paju. — Kadriorus, harva
 aedadeski ilupuuna (Balti Puuvillavabriku
 pargis, Seevaldi pargis jne.).
- „ „ „ *f. pendula* hort., kollane leinapaju. —
 Kadrioru puukool.

Peale selle esinevad Tallinnas ja tema ümbruses järgmised
 pajuliigid:

Salix amygdalina f. concolor Wim. et Grab., *Salix amyg-
 dalina f. discolor* Wim. et Grab., *Salix aurita* L., *Salix bicolor*
 Ehrh., *Salix caprea* L., *Salix cinerea* L., *Salix daphnoides* L.,
Salix fragilis L., *Salix livida* Wahlbg., *Salix nigricans* Sm., *Salix*
pentandra L., *Salix purpurea* L., *Salix repens* L., *Salix repens*
var. vulgaris W. Koch., *Salix repens var. rosmarinifolia* Wim. et
 Grab., *Salix viminalis* L.

Juglandaceae.

Juglans cinerea L., õlipähklipuu. — Viruvärava mäel noore-
 võitu puu, $d = 18$ sm. Põline vana kaheharuline eks.
 kasvab Kadaka tee 27 („Löwenruh“), $a = 100$. Veel
 leidub tusedaid puid Duglase t. 2 (Toll), $d = 80$,
 $d = 48$ sm, Toomkuninga t. 13 (Erbe), $d = 67$ sm,
 S.-Pärnu mnt. 50 (Diakonisside haigla), $d = 40$ sm,
 Saksa Aiandusseltsi aias, Vismari t. 3, ja mujal nooremaid
 puid.

„ *mandschurica* Maxim., mandšuuria pähklipuu. — S.-Pärnu

S.-Pärnu mnt. 102 (aedn. Reim), Narva mnt. 71/73 (Fahle) üksikuid noori puukesi.

*** „ *regia* L., türgi pähkliip. — Tondi t. 22 (Scheel), 1928./29. a. talvel külmus peaaegu lumekorran, varem oli puukene üle 2 m kõrge, ka varemalt on teda karedad talved ajuti rikkunud.

Pterocarya caucasica C. A. Mey., kaukaasia pähkliip. — Kadriorus lossiaias üks kena põosakujuline eksempl., teisi puukujulisi leidub puukooli läheduses pargis, nende kasv pole niiske pinna tõttu normaalne.

Eraaedades võrdlemisi sageli ilupuuna, kaks vanemat ja tusedamat eksemplari on Saksa Aiandusseltsi aias — siin esineb mitmetüvelise puuna, mis vanemas eas kalduvad võimaluse korral oma raskusega laiali, seni kui oksad vastu maad ulatuvad ja seega tüve toetavad (pilt nr. 17). Siinsete tusedamate $h=14-16$ m, $d=26-32$ sm. Vanemaid puid leidub veel: Kiriku plats 3, $h=12$ m, sirgetüveline puu; Toompuiestee 12 (Koch) mitmeharuline eks.; Suur-Pärnu mnt. 23 (Luther) noorevõitu kaheharuline puu. S.-Roosikrantsi t. 8 vana tüse eksemplar.

Betulaceae.

Betula alba L. sookask., — Metsikult esinev, ka ilupuuna.

„ „ *f. ovalis* Schn. — Saksa Aiandusseltsi aias üks kaheharuline sellenimeline puu.

„ *Ermani* Cham., Ermani k. — S.-Pärnu mnt. 102 (aedn. Reim); Vaikne t. 9 (dr. Rubel), esimeses kohas mõne aasta eest, viimases alles 1929. a. kevadel istutatud.

„ *humilis* Schrk., madalkask. — S. Aiandusseltsi aias.

„ *papyracea* Ait., papiiruskask. — Kadriorus 3 kena puud, aedades mõnikord ilupuuna. Saksa Aiandusseltsi aias, $d=30$ sm. S.-Roosikrantsi t. 4 — väga lopsaka kasvuga kõrge puu j. m.

„ *populifolia* Marsh., paplilehine k. — S.-Rannavärava mäel mõned puud. Saksa Aiandusseltsi aias.

„ *verrucosa* Ehrh., arukask — Metsikult esinev, ilupuunagi üsna sageli.

- Betula verrucosa f. dalecarlica* L., dalekarlia kask. — Kadriorus lossiaias eksemplar, h = 18 m, d = 31 sm. Roheline turg, üks puu, diam. 10 sm. Vabaduse pt. — Maapanga ees asuval kolmnurgal kaks eksempl. Saksa Aiandusseltsi aias, linna puukooli juures ja mujal aedades nooremaid puid.
- „ „ *f. elegans* Dipp., leinakask. — Harjuvärava mäel, Viruvärava mäel (teadmata põhjustel suri välja). Saksa Aiandusseltsi aias, Köleri t. 8 jne.
- „ „ *f. purpurea* hort., punaselehine kask. — Viruvärava mägi, diam. 15 sm, sisaldab vaid mõned üksikud punaselehised oksad, latv ja enamik kõrgemaid oksid rohelistele lehtedega.
- Alnus glutinosa* Gaertn., sanglepp. — Metsikult esinev. Kadriorus üks puu, diam. 95 sm, ja Diakonioside haigla pargis puu, mille diam. 100 sm.
- „ *incana* D. C., valgelepp. — Metsikult kasvav.
- „ „ *var. laciniata* Willd., lõhislehine vl. — Ilupuuna harva eraaedades. Saksa Aiandusseltsi aias on vanad eksempl. välja surnud, noori on tekkinud kannust ja juurevõrseist palju. Kadaka tee 27 („Löwenruh“ — Graf) puu, mille d = 25 sm, h = 10 m. Köleri t. 8 (Stein), S.-Pärnu mnt. 44 (Aleis) noori puid.
- „ „ *f. pendula* Call., leinalepp. — P. Süda t. 13/15 (Kruus) tore lopsaka kasvuga puu, ainuke Tallinnas.
- Carpinus Betulus* L., valge pöök. — Saksa Aiandusseltsi aias, h = 4, põõsakujuline, Pirita tee 12 (K. Scheel) palju noori puid, ka hekkidena tarvitatud. Kopli t. 32 (Balti Puuvillavabriku park) puid kuni 15 sm diam. P. Süda t. 13/15 (Kruus), Narva mnt. 71/73 (Fahle) noori puid hekina suuremal hulgal tarvitusel.
- Corylus Avellana* L., sarapu. — Sagedasti aedades.
- „ „ *f. urticifolia* D. C., nõgeslehine s. — Saksa Aiandusseltsi aias suuri põõsaid. S.-Pärnu mnt. 50 (Diakonioside haigla) üks suur põõsas.

Corylus Avellana f. pendula Goesch., leinasarapuu. — S. Aian-
dusseltsi aias üks eksemplar.

** „ „ *f. atropurpurea* Kirchn., punaselehine s. — Pi-
rita tee 12 (K. Scheel) mitmed põõsad. Külmus
osaliselt 1978./29. a. talvel lumekorrani, samuti
Fahle juures (Narva mnt. 71/73).

Fagaceae.

Fagus silvatica L., harilik pöök. — Viruvärava mäel ja Rohelisel
turul noorevõitu puu, diam. 15 sm. Vanemaid
puid leidub eraaedades, S.-Pärnu mnt. 34 (Mayer)
umbes 50-a. puu, diam. 43 sm. Kopli tn. 32
(Balti Puuvillavabriku park); S.-Pärnu mnt. 79 jne.

„ „ *f. purpurea* Ait., punaselehine pöök. — Viruvärava
mäel puukene 12 sm. Tüsedamaid puid on eraaeda-
des: Toomkuninga t. 13 (Erbe) puu, diam. 60 sm,
Kentmanni t. 18 (Didvig), diam. 42 sm, Saksa Aian-
dusseltsi aias, maast algavate okstega puu, diam.
40 sm; Kadaka tee 27 („Löwenruh“), Kadaka tee 2
(Behr), Poska t. 53 (Stude) ja mujal nooremaid puid.

Quercus pedunculata Ehrh., harilik tamm. — Väga sagedasti ava-
likes puistikes ja puistestil, samuti eraaeda-
des. Tüsedaim puu on praegu Kadriorus,
diam. 145 sm, selle vanust võib arvata üle
250 a.

„ „ *f. atropurpurea* Kirchn., punaselehine t. —
Kentmanni t. 20 (Kalm) ainuke Tallinnas
leiduv vanem puu, h = 7 m, d = 13 sm.

* „ „ *f. cucullata* Kirchn., kortslehine t. — Saksa
Aian-d.-seltsi aias, h = 2 m, põõsakujuline
eksempl., mis 1928./29. a. talvel kannatas
külma läbi.

„ „ *f. fastigiata* D. C., püramiidtamm. — Pat-
kuli platsil, linna puukooli juures mõ-
ned noored puud. Vismari t. 3 (Sivers)
suur korrapärase kujuga puu. Eraaedades
võrdlemisi harva leida.

- Quercus pedunculata* f. *pectinata* Kirchn., lõhislehtine tamm. — Viruvärava mäel noorevõitu puu, d = 14 sm, h = 7 m. Kadaka tee 27 („Löwenruh“ — Graf) h = ca 10 m.
- ” ” f. *pendula* Loud., leinatamm. — Kadriorus üks eksemplar, tennismänguplatside serval, aia ääres.
- ” *rubra* L., punane tamm. — Kadaka tee 27 („Löwenruh“ — Graf) d = 18 sm, Piritä 12 (K. Scheel) noored puud.
- ” *sessiliflora* Salisb. — Kadaka t. 27 („Löwenruh“ — Graf) ainuke suurem Tallinnas leiduv puu, h = 12 m d = 16 sm.

Ulmaceae.

- Ulmus campestris* var. *pumila* L. (?), väikeselehtine põldjalakas. — Viruvärava mäel kõrge tüvipuu, mille d = 40 sm. Huvitav, et see 1924. a. suvel on seisnud täitsa ilma lehtedeta ja järgmisel suvel on uuesti korralikult lehtinud. Mis mainitud nähtuse põhjus, pole teada.
- ” ” f. *argenteomarginata* hort., kirjulehtine pj. — Kadriorus lossi aias paar puud. S. Aiandusseltsi aias jne.
- ” ” f. *crispa* Loud., kortslehtine pj. — Saksa Aiandusseltsi aias suurepärase kasvuga kolmeharune puu, h = 12 m.
- ” ” f. *Dampieri Wredei* hort. — S. Aiandusseltsi aias, h = 5 m, puukene üsna rahuldava kasvuga.
- ” ” f. *lutescens* hort. — S. Aiandusseltsi aias kaks toredat puud, milledest tüsedamal d = 17 sm ja h = 15 m.
- ” ” f. *Louis Van Houtte* Deeg. — Kadrioru, puukool.
- ” ” f. *purpurea* hort., punaselehtine pj. — Avalikes puiestikes (Patkuli plats, Harjuvärava m., Väike-Rannavärava m., Vismari-Toompuiestee nurgal) noorevõitu puid.

- Tüsedaim Tallinnas asuvaist on Alenderi t. 3 (von Stackelberg), mille d = 52 sm. S. Aian-dusseltsi aia puist on jämedaima diam. 32 sm.
- Ulmus effusa* L., künnapu. — Ilupuuna nii avalikes puistikes kui eraaedades võrdlemisi harva esinev.
- „ *montana* With. jalakas. — Metsikult paekalda all ja mujal. Väga tihti ka alleepuuna ja puistikes, samuti eraaedades ilupuuna.
- „ „ *f. fastigiata* Loud., püramiid-jalakas. — Avalikes puistikes mõned puud. Eraaedades üsna tihti, kuid enamikus nooremate eksemplaridena.
- „ „ *f. macrophylla* hort. — Saksa Aian dusseltsi aias, d = 46 sm.
- „ „ *f. pendula* Kirchn., leinajalakas. — Surnuaedades väga tihti, ka eraaedades leidub ilusaid eksempl.

Moraceae.

Morus alba L., mooruspuu. — Vaikne t. 9 (dr. J. Rubel), 1929. a. kevadel istutatud. (juv.)

Aristolochiaceae.

**Aristolochia Siphon* L'Hér., tobiväät. — Vismari t. 3 (Sivers).

Ranunculaceae.

****Paeonia arborea* Donn. — S.-Pärnu mnt. 102 (K. Reim) nõuab talvel hoolsat katmist.

Clematis alpina var. *sibirica* Ktze., siberi elulõng. — Vismari t. 3 (Sivers) (pilt nr. 18), S.-Pärnu mnt. 50 (Diakonisside haigla), Tondi t. 22 (Scheel). Kaupmehe t. 16 (E. von Steinheil) — tõuseb seinajal kuni kahekordse maja räästani, seega mitte sugugi kõrvutikasvavast metsviinapuust maha jäädes. Tondi t. 24 (Hammerbeck) ligi 30-a. eksempl., mis veranda esikülge kattes tõuseb kuni katuseni.

Lardizabalaceae.

Menispermum dahuricum D. C. — S. - P ä r n u m n t. 50 (Dia-
konisside haigla park) kasvab vastu raud-
teed oleva kivimüüri ääreni, h = 4 m, õit-
seb igal aastal ja sügiseks valmivad ka vil-
jad, on täitsa külmakindel. Paekivi müüri
vajumise tõttu sissepoole ähvardab nii
teda kui *Clematis alpina*'t osaline hukku-
mine (pilt nr. 19). Vismari t. 3 (Sivers),
osaliselt karedal talvel kannatanud, Kaarli
kiriku surnuaial raudaia ümber.

Berberidaceae.

Berberis Thunbergi D. C., Thunbergi kukerpuu. — Aedades võrd-
lemisi harva ilupõõsana. S. A i a n d u s s e l t s i
a i a s paar põõsast. Tamme t. 1 (Pfaff) mõ-
ned põõsad.

„ *vulgaris* L., harilik kukerpuu. — Kohati metsistunud. Ava-
likes puiestikes ja eraaedades.

„ „ *f. atropurpurea* Kirchn., punaselehine kuker-
puu. — Avalikes puiestikes üsna sageli, ka ilu-
aedades dekoratiivse põõsana.

***Mahonia Aquifolium* Nutt., mahoonia. — Maapanga ees olevas
kolmnurkses aiakeses kaks 60 sm kõrgust
põõsast, mis 1928./29. a. talvel külmusid
lumekorrani. Aia t. 5 (aedn. K. Tarik),
Kentmanni t. 18 (Didvig), kus külmus lume-
korrani tagasi, Narva mnt. 72 (Gahlenbäck).
Narva mnt. 71/73 (Fahle) palju noori põõ-
said, mis jäid veel lume alla ja seetõttu ka-
reda talve ilusti üle elasid. Koidula t. 20
(Schrotek) külmale talvele hästi vastu pidanud
oma soodsa kasvukoha tõttu. Suur-Pärnu
mnt. 102 (aedn. Reim) ja teistes aiaärides.

Saxifragaceae.

Philadelphus coronarius L., lõhnav jasmiin. — Avalikes puiestikes
võrdlemisi harva, eraaedades rohkem leida.

- Philadelphus coronarius f. aureus* hort. — Viruvärava mäel ja „Russalka“ juures üks põõsas, Vismari t. 3 (Sivers), S.-Pärnu mnt. 23 (Luther) jne.
- „ „ *f. argenteo-marginatus* hort., kirjulehine jasmiin. — Kaupmehe t. 16 (E. v. Steinhel) 1 m kõrg. põõsas, vist ainuke Tallinnas.
- „ *inodorus* L. — S.-Pärnu mnt. 102 (aedn. Reim).
- „ *latifolius* Schrad., laialehine jasmiin. — Avalikes puiestikes väga tihti leiduv, ka aedades on enamuses mainitud liik, mis oma lopsaka kasvuga ja rohkete õitega kõikjal heameelega nähtav ilupõõsas.
- „ *Lemoinei* Lem. — S.-Pärnu mnt. 23 (A. M. Luther) palju põõsaid, Vismari t. 5 (Rougal), Pirita t. 12 (K. Sheel), Poska t. 17, Kopli t. 32 jne.
- „ *pubescens* Lois. — Saksa Aiandusseltsi aias 3 m kõrg. põõsas.
- *** *Deutzia scabra* S. et Z. — Tihti aedades leiduv põõsas, mis aga 1928./29. a. talvel külmusid kõikjal lumekorrani. Vanemaid põõsaid leitud Pirita tee 12 (K. Scheel), siinsed põõsad on talikulma läbi kõige vähem kannatanud. Narva mnt. 71/73 (Fahle) palju põõsaid, mis enamikus lumekorrani külmunud. S.-Pärnu mnt. 44 (Aleis) vanu põõsaid, samuti S.-Pärnu mnt. 50 (Diakonisside haigla), kus kõik põõsad lumekorrani külmunud.
- *** „ „ *fl. albo-pleno* C. S., — Saksa Aiandusseltsi aias üks põõsas, mis külmus lumekorrani.
- *** „ *crenata Lemoinei* Lem. — Saksa Aiandusseltsi aias üks põõsas, S.-Pärnu mnt. 102 (aedn. Reim) j. m.
- „ *gracilis* S. et C., — Tihti aedades leiduv. Vanemaid põõsaid on: S.-Pärnu mnt. 50 (Diakonisside haigla park), siinseist on üks põõsas üle 2 m lai ja umbes 1,5 m kõrg., S.-Pärnu mnt. 40 (Aleis), S.-Pärnu mnt. 102 (aedn. Reim), Köleri t. 8 (Stein) jne.
- „ *discolor floribunda* hort. — S.-Pärnu mnt. 10? (aedn. Reim) (juv.)

Deutzia Lemoinei Lem. — Saksa Aiandusseltsi aias noori põõsaid. (juv.)

****Hydrangea arborescens* L., hortensia. — (K. Scheel) külmus 1928./29. a. talvel lumekorrani, ka muidu üsna külmahell.

„ *Bretschneideri* Dipp. — Vismari t. 5 (Rougal) noorevõitu põõsas, on külmakindel ja õitseb tihti.

„ *paniculata* Sieb. — Viruvärava mäel üks põõsas Koidula t. 20 (Schrutek), Lembitu t. 10-a (Knüpferi kliinik) suured õitsevad põõsad. Mujal nooremaid.

Ribes alpinum L., (magesõstar, neitsisõstar). — Metsikult Lasnamäe veerul j. m., ka avalikkude puiestikkude põõsasgruppides esinev, harva eraaedades leiduv.

„ *aureum* Pursh., kuldsõstar. — Ilupõõsana avalikes puiestikes üsna tihti, samuti aedades hekkidena ja ilupõõsastena.

„ *divaricatum* Dougl. — Pirita t. 12 (K. Scheel) suur hulk põõsaid, mis kannavad haruldaselt rikkalikult marju.

„ *grossularia* L., karusmari. — Kultuurvormid aedades marjapõõsastena, vahel leidub ka metsistunud põõsaid.

„ *nigrum* L., mustsõstar. — Metsikult esinev. Kultuurvormid aedades marjapõõsastena.

„ „ *f. aureo-marginatum*, kirjulehine musts. — Avalikes puiestikes ja aedades dekoratiivse põõsana.

„ *rubrum* L., punanesõstar. — Metsikult. Aedades kultuurvormid marjapõõsastena.

Hamamelidaceae.

Cercidophyllum japonicum S. et Z. — Saksa Aiandusseltsi aed, noor põõsas, külmakindel.

Rosaceae.

Spiraeae.

Physocarpus opulifolius Raf., lodjapuuenedas. — Puiestikes mõningaid põõsasgruppidena. (Kadriorus suuremal määral), aedades väga tihti esinev ilupõõsas.

Physocarapus opulifolius f. luteus Kirchn. — Aedades üsna harva leiduv. Saksa Aiandusseltsi aias ja T o o m p e a veerul.

Spiraea alba Dur., valgeõisne enelas. — Aedades väga harva. Pirita tee 12 (K. Scheel).

„ *arguta* Zbl., teravlehine enelas. — Pirita tee 12 (K. Scheel) palju põõsaid; Koidu t. 31 (aedn. Andresel) mõned noorevõitu põõsad, Kadrioru puukoolis ja mujal.

„ *Billiardii* C. S. — S.-Pärnu mnt. 102 (aedn. Reim).

„ *cana* W. K., viltlehine en. — S. Aiandusseltsi aias üks põõsas, mis kipub ligustrite alla varju jääma. Linna Keskhaigla pargis.

„ *chamaedrifolia* L., mailaslehine en. — Avalikes puiestikes väga tihti. Moodustab kõige enam levinenud enela liigi aedades, pea igas aias võib teda leida; kus talle kasvamiseks antud vaba voli, võtab ta tihtipeale suuri maatükke oma alla, moodustades tiheda põõsastiku.

„ *chamaedrifolia var. ulmifolia* Max. — Avalikes puiestikes kui ka eraaedades võrdlemisi tihti leida.

„ *crenata* L. — S.-Pärnu mnt. 102 (aedn. Reim). E. Seemnevilja Ühisuse aias jne.

„ *Douglassi* Hk., Duglase en. — Väga harva aedades. Pirita tee 12 (K. Scheel), kasvab lopsakalt ja õitseb väga rohkesti. Oru t. 2, Narva mnt. 71/73 (Fahle) hulk põõsaid, S.-Pärnu m. 102 (K. Reim).

„ *japonica* L., jaapani en. — Mõningaid avalikes puiestikes, ka eraaedades.

* „ *magnifica* Dipp. — Pirita tee 12, mõned põõsad, mis osalt said külmast talvest kannatada, õitsesid varemini ohtrasti.

„ *media* Schmidt., keskmine en. — Kadriorus üsna tihti põõsasgruppides, mõnikord ka eraaedades.

„ „ *var. mollis* C. S. — nagu eelminegi. Võib olla esineb ka Kadrioru põõsasgruppides muid liike, sest õitseajal polnud võimalik kõiki üksikasjaliselt läbi vaadata.

Spiraea pumila f. *Anthony Waterer* hort. — Väga harva aedades. Pirita tee 12 (K. Scheel) ja Narva mnt. 71/73 (Fahle) palju põõsaid.

„ „ f. *Bumalda* hort. — Avalikes puiestikes väga tihti (iseäranis hilisemal ajal istutatud), ka eraaedades võrdlemisi sageli esinev.

„ *salicifolia* L., pajulehine en. — Puiestikke põõsasgruppides ja eraaedades.

„ *tomentosa* L. — Aedades võrdlemisi harva. Pirita tee 12 (K. Scheel), Girgensoni t. 18 (H. Scheel) hulk põõsaid, mis õitsevad väga rikkalikult.

„ *Van Houttei* Zbl. — Saksa Aiandusseltsi aias vana põõsas. Pirita tee 12 (K. Scheel) palju noori põõsaid, S.-Pärnu m. 102 (aedn. K. Reim).

Sibiraea laevigata Max. — Niine t. 9 (Schaefer) õitsev põõsas, külmakindel, ainuke vanemaist põõsaist, mis Tallinnas leida.

Sorbaria sorbifolia L., pihlenelas. — Avalikes puiestikes võrdlemisi sageli, veel rohkem eraaedades, kus ta vahel metsistununa pinda oma alla võttes moodustab tihedat põõsastikku („Sharlotental'i“ vanas pargis näit. on pihlenelaga pidevalt kattunud mõnisada ruutm. vanade pargipuude all olevat pinda.

Roseae.

Kerria japonica D. C. — Pirita tee 12 (K. Scheel) hulk põõsaid.

Rubus caesius L., põldmurakas. — Metsikult vahel aedades.

*** „ *deliciosus* James. — Pirita tee 12 (K. Scheel) kipub talvel osaliselt külmuma. 1928./29. a. talvel külmusid kõik põõsad lumekorrani tagasi.

„ *idaeus* L., vaarikas. — Metsikult. Kultuurvormid marjapõõsastena.

„ *nutkanus* Moç., nutkavaarikas. — Kadriorus, aedades harva. (S.-Pärnu mnt. 34 jne.).

„ *odoratus* L., lõhnav-vaarikas. — Avalikes puiestikes üksikute põõsastena. Aedades tihti.

- Potentilla fruticosa* L., põõsamaran. — Avalikes puiestikes tihti ilupõõsana, ka eraaedades vahest samaks otstarbeks tarvitata.
- Rosa canina* L., orjavit. — Väga tihti metsikuid põõsaid aedades.
- „ *cinnamomea* L., koidukann (metsroos). — Paekaldal metsikult, ka aedades.
- „ *glauca* Vill., vesihaljas roos. — Aedades metsikuid põõsaid.
- „ *tomentosa* Sm., viltlehine roos. — Metsikult mõnikord aedades leida.
- „ *rubiginosa* L., roostepunane roos. — Kohati esineb metsistunult ka aedades.
- ***Cydonia japonica* Pers. — Pirita tee 12 ja Narva mnt. 71/73 (Fahle) palju madalaid õitsevaid põõsaid, kipuvad tihti osaliselt külmuma; 1928./29. a. talvel külmusid kõik lumekorrani tagasi.
- * „ *Maulei* Moore. — Pirita tee 12 (K. Scheel) — põõsaid, kõik külmusid 1928./29. a. talvel peaaegu lumekorrani; sellele vaatamata õitsesid mõned neist järgmisel kevadel. Mäekalda t. 25 (v. Stackelberg) üks vanem põõsas, mis oma varjulise kasvukoha tõttu ei õitse, kuid tänu sellele rikkus teda külm ülalmainitud talvel üsna vähe.
- *** „ *vulgaris* Pers. — Pirita tee 12 (K. Scheel), mõned põõsad, 50—60 sm kõrg. ja viljakandvad, külmusid 1928./29. a. talvel lumekorrani tagasi. Eksemplarid, mis olid jätkatud kõrgetüveliste viirpuude (*Crataegus monogyna* ja *Crat. oxyacantha*) otsa ja õitsesid üsna hästi ning kandsid vilja, külmusid ülalmainitud talvel kõik lõplikult. Vili ei jõudnud siin neil valmida lühikese suve tõttu. S.-Pärnu mnt. 102 (K. Reim), ka tagasi külmunud.
- Pirus communis* L., pirnipuu. — Metsikuid puid Jaani kiriku puiestikus, Rannavärava ees ja S.-Rannavärava mäel. Mõnikord ka eraaedades. Kultuurvormid viljapuudena. Mõned metsikud liigid õite ja vilja puudumisel kindlaks tegemata.
- Sorbus aria* Ehrh., kirsipooppuu. — S.-Aiandusseltsi aias paar puud, mis millegi pärast kiratseva kasvuga, Kaarli t. 3 ja P. Süda t. 13/15 noored lopsakad puud.

- Sorbus aucuparia* L., pihlakas. Metsikult, ka puiestikes.
- ” ” *fol. luteo-variegatis* hort., kollasekirjulehine pihlakas. — Saksa Aiandusseltsi aias paar kena puud.
- ” ” *var. moravica* Zeng. — S.-Pärnu mnt. 102 (aedn. Reim).
- ” ” *f. pendula* Kirchn., leinapihlakas. — Viruvärava mäel, surnuaedades, mõnikord ka eraedades.
- ” ” *f. pendula-variegata* C. S., kirjulehine leinapihlakas. — S. Aiandusseltsi aias üks suur eksemplar.
- ” *melanocarpa* Koch., mustamarjadega p. — S.-Pärnu mnt. 102 (aed. Reim), puu on jätkatud hariliku pihlaka otsa.
- ” *scandica* Fries., pooppuu. — Avalikes puiestikes kesk-ealisi puid, ka eraedades mõnikord ilupuuna.
- Malus baccata* Borkh. — S.-Pärnu mnt. 50 (Diakonisside haigla park) üks üsna tugev puu, mis kannab ohtrasti vilja.
- *** ” *floribunda* Sieb. — Saksa Aiandusseltsi aias paari m kõrg. kiduravõitu puukene, mis 1928./29. a. talvel külmus lõplikult. S.-Pärnu mnt. 102 (Reim) kannatas tublisti.
- ” *pumila* Mill., paradiisi õunapuu. — S.-Pärnu mnt. 34 (Mayer), Kadaka tee 27 („Löwenruh“), Baltiski mnt. 50 (Seevald) jne.
- ” ” *var. dasyphylla* Borkh. — Saksa Aiandusseltsi aias mitmed suured puud, mis õitsevad väga rikkalikult ja kannavad vilja.
- ” ” *var. pendula* C. S. — Habersti mõis (linnaaedn. Lepp) noorevõitu eksemplar.
- ” ” *var. Niedzwetzkyana* C. S. — Piritä tee 12 (K. Scheel) mitmed noored puud ja Narva mnt. 71/73 (Fahle) samasugused, täitsa külmakindlad.
- ” *silvestris* Mill., metsõunapuu. — Metsikult, kultuursordid aedades viljapuudena.
- ” ” *f. pendula* C. S., leinaõunapuu. — Viruvärava mäel, U. Kirikaia t. linna puukooli juures, S.-Pärnu mnt 102 (aed Reim) jne.

Amelanchier rotundifolia Dum.-Cours., toompihlakas. — Harjuvä-
rava mäel, Kadriorus lossi aias, mõnikord ka
eraaedades ilupõõsana leida.

* „ *alnifolia* Nutt? — Pirita tee 12 (K. Scheel)
mitmed põõsad, mis karedal talvel osaliselt kannat-
asid.

„ *sp.* — Pirita tee 12 (K. Scheel).

— Õite puudusel polnud võimalik kõiki toompihlaka liike
kindlaks teha, eriti Scheel'i aias.

Cotoneaster acuminata Ldl., teravlehine tuhkpuu. — Pirita
tee 12 (K. Scheel) hulk põõsaid, mis kannavad vil-
jagi, 1928./29. a. talvel võttis külm vaid pikemaid
vesikasve ja latvu.

*** „ *horizontalis* Decne., — Kadriorg, puukool. Vastupi-
davis ainult katmise läbi võimalik.

„ *integerrima* Med., harilik tuhkpuu. — Metsikult pea-
miselt paekalda läheduses. Põõsaid ka avalikes puies-
tikes ja aedades.

„ *lucida* Schlecht., läikivlehine tuhkpuu. — Harjuvä-
rava mäel, Väike-Rannavärava mäel, ka aedades mõnikord.

„ *nigra* Fries., must tuhkpuu. — Lasnamäe veerul
ja Katoliku surnuaia ümbruses metsikult. Harjuvä-
rava mäel.

„ *Simonsi* Bak. — Kadriorg, puukoolis noori põõsaid.

*** *Mespilus germanica* L. — Pirita tee 12 (K. Scheel) mit-
med põõsad, mis olid 1,5 m kõrg., õitsesid ja kandsid
vilja (soodsa suvega valmis vist ka vili, küll polnud seda
1928. a. vihmasel suvel), 1928./1929. a. talvel külmusid
kõik ära peale kahe põõsa, mis kannust hakkasid uuesti
võsa ajama. Osutus, et nad kõik olid poogitud viirpua
(*Grat. monagyna*) otsa maa lähedalt.

Crataegus coccinea L. — Kadriorus, mõnikord ka eraaedades.

„ *Douglasi* Ldl., Duglase viirp. — Duglase t. 2 (Toll),
a = 80 m, h = 10 m, d = 38 sm suur põõsas, mitmeha-
ruline. Õitseb ja kannab igal aastal väga palju vilja. Saksa
Aiandusseltsi aias väheldane põõsas, mis suurte puude
varjus ja vist kunagi ei õitse.

- Crataegus monogyna* Jacq., ühe-emakane viirp. — Tihti hekkidena kui ka ilupõõsastena avalikes puistikes ja eraaedades. Väga kena eksempl. kasvab Harjuvärava mäel.
- „ *oxyacantha* L., okasviirp. — Avalikes puistikes hekina, leidub ka mõnikord aedades.
- „ „ *f. alba plena* hort. — Viruvärava mäel noorevõitu põõsas, Kaupmehe t. 11—6 m kõrg. kroonpuu. Kadaka tee 2 (Blankental) mitmed vanemad puud, 10 m kõrged ja kuni 25 sm diam. Koidu t. 31 (aedn. Andresel).
- „ „ *f. rubra plena* hort. — Viruvärava mäel, Maapanga ees kolmnurkses aiakeses, Vabaduspuiestee nurgal. Vanu tugevaid puid leidub Girgensoni t. 12 (H. Scheel). Kentmanni t. 18 (Didvig) — diam. 35—37 sm jne.
- „ *pinnatifida* Bge. — S. Aiandusseltsi aias oli üks põõsas, mis 1929. a. kevadel on eksikombel maha raiutud.
- „ *pentagyna* W. et K. — Kopli t. 32 (Balti Puuvilla vabriku park) mitmed suured põõsad. S. Aiandusseltsi aias üks põõsas.
- „ *sanguinea* Pall., punane viirpuu. — Avalikes puistikes nii hekina kui ilupõõsana, ka eraaedades.

Prunoideae.

- Prunus avium* L., murel. Kultuursortide aedades viljapuuna.
- *** „ *cerasifera var. Pissardi* Koeh. — Aedades tihti dekoratiivpuuna esinev. 1928./29. a. talvel külmusid eranditult kõik lumekorraneni, kohati isegi täielikult. Suuri eksempl. leidis Kaarli t. 3, Aia t. 13, Toomkuninga t. 20-a jne.
- „ *cerasus* L., kirsipuu. — Aedades viljapuudena.
- „ „ *f. persicaeflora* hort.(?) — Kadaka tee 2 (Blankental) 9 m kõrg. 15 sm dm puu, roosad täidetud õied.
- „ „ *f. rannunculiflora* hort(?) — Kadaka tee 2 (Blankental) valgete täidetud õitega. Dimensioonid nagu eelmisel.

- Prunus domestica* L., ploomipuu. — Aedades viljapuuna.
- „ *fruticosa* Pall. — Aedades harva. S.-Pärnu mnt. 102 (aedn. Reim).
- „ *insititia* L., kreegipuu. — Aedades viljapuuna. Mõnikord aedades leida ka metsistunuid.
- „ *Maacki* Rupr. — Ainuke vanem Tallinnas leiduv puu on U u s t. 37 (Koch), h = 6 m, d = 21 sm, õitseb iga aasta ohtrasti.
- * „ *Mahaleb* L. — Pirita tee 12 (K. Scheel) palju põõsaid, mis ka vilja kandsid. 1928./29. a. talvel osalt tagasi külmunud.
- „ *nigra* Ait?, kaanada toomingas. — S.-Pärnu mnt. 102 (aedn. Reim).
- „ *nana* du Roi., väike mandlipuu. — Eraaedades väga harva. Kentmanni t. 20 (Klam) paar põõsast. S.-Pärnu mnt. 102 (aedn. Reim), Vaikne t. 9 (dr. Rubel) noored põõsad.
- „ *Padus* L., toomingas. — Metsikult. Oma õite tõttu tihti aedades ilupõõsana või puuna, ka Kadriorus ja avalikes puiestikes.
- * „ *serotina* Ehrh. — Pirita tee 12 (K. Scheel) hulk noori põõsaid, mis 1928./29. a. talvel tagasi külmusid. Nähtavasti esineb siin mitmes alavormis.
- „ *spinosa* L., laukapuu. — Metsikult, mõnikord ka ilupõõsana leiduv.
- „ *triloba* Ldl. — Viruvärava mäel 1 põõsas, eraaedades väga tihti oma suurepäraste õite tõttu kultiveeritav ilupõõsas. Kroonpuukesi leidub kuni 2 m kõrg. 1928./29. a. tali ei teinud neile suuremat viga.
- „ *virginiana* L. — Eraaedades võrdlemisi harva esinev.

Papilionaceae.

- Genista tinctoria* L., leetpõõsas. — S.-Pärnu mnt. 102 (K. Reim).
- Laburnum vulgare* Griseb., kuldnõretis. — Kopli t. 32 (Balti Puuvillavabriku park) kaks suurt põõsast, milledest esim. 6 m, teine 5 m kõrg, 1928./29. a. talv pole neid pea sugugi rikkunud, ainult järgmisel kevadel nad ei õitsenud, kuna muidu olnud üleni kollaseis õites.

S.-Pärnu mnt. 44 (Aleis) üks põõsas umbes 20 a. vanune, 5 m kõrge, mis iga aasta ohtrasti õitsenud, ülalmainitud karedal talvel külmus osa harusid. Luise t. 15 (aedn. Uus) hulk noori põõsaid, mis aednik ühest oma vana põõsa seemneist kasvatanud, emapõõsas on liigse varju tõttu ja ebasoodsas asendis olles pikapeale jäänud kiduraks. Nooremaid õitsevaid põõsaid on leida mõningais aedades, nagu: Narva mnt. 72 (Gahlnbäck), S.-Pärnu mnt. 102 (aedn. Reim), S.-Pärnu mnt. 34 (Mayer) Tatari t. 66 (Luther) j. m. vähemaid.

** *Robinia Pseudoacacia* L., valge akaatsia. — Aedades leidub ainult nooremaid puid. Girgensoni tän. 12 (H. Scheel), h = 2 m, Pirita tee 12 (K. Scheel), Vaikne t. 9 (dr. Rubel) j. m. vähemaid.

*** *Colutea arborescens* L., põispõõsas. — Pirita tee 12 (K. Scheel) mõned põõsad. Talvele vastupidavuses õrna-voitu, 1928./29. a. talvel külmus lumekorrani.

Caragana arborescens Lam., suur läätsepuu. — Väga tihti elavaaedadena kui ka ilupõõsana nii puistikes kui eraaedades.

„ „ *f. pendula* Dipp., leinaläätsep. — Viruvärava mäel, ka surnuaedades ja eraaedades.

„ *frutex* K. Koch., väike läätsep. — Harjuvärava mäel, Kadriorus, Saksa Aiandusseltsi aias ja teistes aedades ilupõõsana.

Rutaceae.

Ptelea trifoliata L., humalpuu. — S.-Pärnu mnt. 102 (aedn. Reim), Vaikne tän. 9 (dr. Rubel), esimeses kohas mõne aasta vanused, kuna viimases on istutatud alles 1929. a. kevadel (juv.)

Phellodendron amurense Rupr., korgipuu. — S.-Pärnu mnt. 102 (aedn. Reim). Vanemaid puid pole Tallinnas leida.

Buxaceae.

*** *Buxus sempervirens* L., pukspuu. — Tihti aedades ilupõõsana leida. Varjulises kohas elab talve tihti üle ilma katmata. 1928./29. a. talvel külmusid suuremad põõsad pea kõik lumekorrani, kohati hukkusid sel talvel isegi kinnikaetud põõsad. (K. Scheel, Fahle jne.).

Anacardiaceae.

*** *Cotinus Coggygria* Scop. — Piritaa tee 12 (K. Scheel) üks põõsas, mis pea igal talvel külmub lumekorrani. Vaikne t. 9 (dr. Rubel) vastistutatud põõsas.

Celastraceae.

Celastrus orbiculata Thbg. — Eesti Seemnevilja Ühisuse aias (S.-Tartu mnt.) mõned noored eksemplarid.

„ *scandens* L. — Nagu eelminegi.

Evonymus europaea L. — Roosikrantsis, Patkuli vallil ja Kadriorus mõned põõsad. Üksikuis eraaedades.

„ *nana* M. B. — Kose (K. Scheel) mitmed põõsad, mis kannavad ka vilja.

„ *verrucosa* Scop. — S.-Pärnu mnt. 102 (aedn. K. Reim).

Staphylaeaceae.

** *Staphylea pinnata* L. — S.-Pärnu mnt. 50 (Diakonisside haigla park) 2 m kõrg. suur põõsas, mis 1928./29. a. talvel külma läbi palju kannatas, seetõttu suri osa oksid. Sellele vaatamata õitsesid mõned madalamal olevad oksid. Ainuke vanemaist põõsaist Tallinnas.

Aceraceae.

Acer campestre L., põldvaher. — Tallinnas vähe leida. Roopa t. 21, h=4 m, puukujuline eksempl., mujal madalad põõsad — Kadaka tee 16, Baltiski mnt. 52 jne.

„ *dasycarpum* Ehrh., hõbevaher. — Kõrgeid põõsakujulisi eks. avalikes puiestikes, aedades võrdlemisi harva esinev.

„ *Ginnala* Maxim., ginnala vaher. — Aedades harva esinev. Suur põõsas kasvab Kadaka tee 27 (Löwenruh), mille tüve

- diam. 20 sm. Nooremaid puid S. Aiandusseltsi aias, Piritaa tee 12 j. m.
- Acer Negundo* L., saarvaher. — Avalikes puiestikes üksikuid noori puid, ka puiesteil (Oskari t.) ja eraaedades tihti.
- ” ” *var. californicum* Pax. — Aedades mõningaid, samuti puiestikes.
- ” *platanoides* L., harilik vaher. — Metsikult. Rohkesti puiestikes, puiesteil ja aedades.
- ” ” *f. cucullatum* Carr., kortslehine v. — Saksa Aiandusseltsi aias kaks puud, diam. 20 ja 24 sm. Köleri t. 8 (Stein) noorevõitu puid.
- ” ” *f. palmatifidum* Tausch., lõhislehine vaher. — S. Aiandusseltsi aias madala võraga puu.
- ” ” *f. Reitenbachi* Nich., Reitenbachi v. — Saksa-Aiandusseltsi aias, diam. 35 sm, S.-Pärnu mnt. 102 (aedn. Reim). Avalikes puiestikes mõned üksikud.
- ” ” *f. Schwedleri* Nich., Schwedleri v. — Vanemaid puid leidub Aleksandri t. 3 (v. Stackelberg), diam. 50 sm, Vismari t. 5 (Rougal), d = 35 sm, S. Aiandusseltsi aias, Vismari t. 3 (Sivers), S.-Pärnu mnt. 50 (Diakonisside haigla park) jne.
- ” *pseudoplatanus* L., mägivaher. — Sageli puiestikes kui ka eraaedades.
- ” ” *f. lutescens* Pax. — S. Aiandusseltsi aias puu (*f. Worleei* Heinh.), mille dm 31 sm; S.-Pärnu mnt. 102 (Reim).
- ” ” *f. purpuracens* Pax., punaselehine mägivaher. — S.-Rannavärava m., Harjuvärava m., Patkuli vallil jne. üksikuid puid. Vanemaid puid leidub Vismari t. 3 (Sivers), S.-Pärnu mnt. 50, Lembitu t. 9 jne.
- ” ” *f. variegatum* hort., kirjulehine mägivaher. — S. Aiandusseltsi aias mitmed puud (*f. Leopoldii* Lem.), suurim neist on 8-haruline, d = 22—15 sm. Vismari t. 3 (Sivers), Aia t. 10, Kadaka tee 27 jne.
- ” *tataricum* L., tatari vaher. — Kadrioru lossi aias ja mõnes üksikus eraaias. (Balti Puuvillavabriku park, „Löwenruh“ jne.).

Hippocastanaceae.

- Aesculus Hippocastum* L., hobukastan. — Väga tihti ilupuuna avalikes puiestikes, eraaedades ja puiesteil. Tüsedamad eksempl. on Tondi t. 22 (Scheel), dm umbes 120 sm (seest õõnes), ja käänd paari rohelise oksaga Kadriorus Peetrimajakese ees, d = 112 sm.
- „ *Hippocastanum* var. *Memmingeri* Rehd. — Saksa Aiandusseltsi aias üks puu d = 25 sm, teine samasugune Kadaka tee 27 („Löwenruh“).
- „ „ *fl. pleno* Lem. — Saksa Aiandusseltsi aias puu, mille d = 22 sm.
- „ *octandra* Marsh., kollane hobukask. — Harjuvärava m. 3 puud d = 15—30 sm. Köleri t. 8 (Stein) mitmed noorevõitu puud, kannavad ka vilja, mis soodsal suvel valmib.
- „ *Pavia* L., paavia kastan. — Tallinnas väga vähe leida. Ainukesed suuremad puud kasvavad: Uus t. 32/34 ja Kentmanni t. 18 (Didvig).

Rhamnaceae.

- Rhamnus cathartica* L., türnpuu. — Metsikult esinev. Harjumäel.
- „ *frangula* L., paakspuu. — Metsikult.

Vitaceae.

- Vitis amurensis* Rurp., amuuri viinapuu. — Vaestekooli t. 6-a. (Truberg), umbes 16 a. eest istutatud, on katnud üleni väikese lehtla.
- * „ *odoratissima* Donn. (?) — Koidu t. 31 (aedn. Andresel), on üsna hästi edenenud, kuid 1928./29. a. talvel tublisti tagasi külmunud.
- *** „ *vinifera* L., viinapuu. — Kohalikest aednikest on mõned katsunud viinamarja väljaski kasvatada. Soodsamail talvedel elab hästi ületalve, kuna karedamail kipub tagasi külmuma, nii külmus 1928./29. a. talvelgi lumekorran.
- Parthenocissus vitacea* Hitchc., metsviinapuu. — Väga tihti ronitaimena majaseinu kattes, kohati suurepäraseid

rohelisi seinu moodustades, nagu *Kentmanni* t. 8. Liigid, mis esinevad hr. Scheeli aias, paistavad olevat alavormid.

Dilleniaceae.

Actinidia arguta Miqu. — Viruvärava mäel purskkaevu juures vastu treppe olevat müüri segi metsviinapuuga; Lembitu t. 10-a (Knüpferi kliinik) eksemplarid, mis katavad lehtlaid, külmale täitsa vastupidavad. Tema õitsemist pole veel keegi märganud.

Tiliaceae.

- Tilia americana* L., ameerika pärn. — Eraaedades leidub võrdlemisi harva. S. Aiandusseltsi aias kaks puud, $d = 15$ ja 28 sm, õitsevad augusti lõpul või septembri esimesel poolel, vili ei jõua valmida; Tondi t. 15, $d = 27$ sm, $h = 10$ m.
- „ *cordata* Mill., harilik p. — Metsikult; väga tihti alleepuuna kui ka puiestikes, niisama aedades ilupuuna. Vanemad puud Tallinnas on Toomkiriku ees, $d = 95$ sm.
- „ *euchlora* Koch., krimmi p. — S. Aiandusseltsi aias kaks puud, $d = 25$ ja 32 sm, õitsevad augusti teisel poolel, vili ei jõua valmida. Paar nooremad puud linna puukooli juures. Paldiski mnt. 52 (Seevald) 9 noort puud, $d = 15$ sm.
- „ *Handsworthii* hort. (?) — Selle nime all leidub S. Aiandusseltsi aias üks kõrge pöösakujuline pärn, lehed meenutavad kaukaasia pärna lehti, kuid on kollakas rohelised ja eesmainitu suuruselt umbes $\frac{2}{3}$. Pärna $h = 4,5$ m, õitseb juuli teisel poolel.
- „ *platyphyllos* Scop., kaukaasia p. — Väga tihti avalikes puiestikes ja alleedes. Põlised puud asuvad S.-Rannavärava m., Harjuvärava m. ja Rootsikantsis, $d = 70$ – 120 sm (pilt nr. 4, 5 ja 6). Neist vanem on „Kelchi pärn“, Niguliste kiriku õues, $d = 142$ sm (pilt nr. 3) ja kõige tüsedam Tallinna pärnadest V.-Pärnu mnt. 1, dm (1 m kõrg.) 167 sm (pilt nr. 4), paar tüsedat puud V.-Tartu mnt. 12.

Tilia platyphyllos f. laciniata hort., lõheline k. p. — Vismari t. 3 (Sivers) kena kasvuga, haruldaselt rikkalikult õitsev puu.

„ *tomentosa* Moench., villaselehine p. — S. Aiandusseltsi aias puu, mille d = 21 sm, P. Süda t. 131/5 (Kruus) ja linna puukooli juures lopsakakasvulisi noori puid.

„ *vulgaris* Hayne., hollandi p. — Avalikes puiestikes, puistesil ja eraaedades üsna tihti leida.

Thymelaeaceae.

Daphne Mezereum L., näsiniin. — Mõnikord aedades ilupõõsana — Tamme t. 1. (Pfaff) j. m.

Elaeagnaceae.

Hippophaë rhamnoides L., okaspaju. — Tondi t. 18 (Tiesenhäusen), h = ca 5 m, kaheharune puu, mis kasvab tänava pool asuva müüri ääres, Vaikne t. 9 (dr. Rubel) vastistutatud eksemplar.

Elaeagnus argentea Nutt., hõbepuu. — Aedades ilupõõsana üsna harva, suurim põõsas on vististi Kadaka tee 2 (Blankenthal), mis umbes 2 m kõrgune.

Araliaceae.

*** *Hedera Helix* L., luuderohi. — Varemil ajal olevat luuderohu kasvatatud mõnedes eraaedades, samuti olevat teda olnud Kopli (Oleviste ja Niguliste) surnuaedadel, kus ta vahel katnud üleni hauakünkaid. Talveks on teda kaetud pisut okste või puulehtedega ja niimoodi lumikatte alla jäädes on „eefeu“ talve enamjaolt hästi üle elanud; umbes 20 a. tagasi on ta ühel karedal lumevaesel talvel pea kõikjal külmunud. Praegu leidub luuderohu mõne üksiku asjaarmastaja aias noorte eksemplaridena, nagu Vaikne t. 9 (dr. Rubel), Kaupmehe t. 16 (v. Steinhil), siin veel jäänus endisest luuderohust, jne.

Cornaceae.

- Cornus mas* L., Pirita tee 12 (K. Scheel) hulk põõsaid.
- „ *sanguinea* L., saaremaa kontpuu.
- „ *sibirica* Lodd., siberi kp. — Avalikes puiestikes väga tihti, ka eraaedades ilupõõsana. Sageli vanades parkides ja mujal, kus tal võimalus kasvada omapead metsistunud olekus, võttes vahel enda alla suuri maatükke (Scharlottental) j. m.
- „ *sibirica f. variegata* Dipp., kirjulehine kontpuu. — Avalikes puiestikes (viimasel ajal asutatuis väga palju — V.-Rannavärava m., Vismari-Toompuiestee nurk j. m.). „Russalka“ juures jne. Aedades ka tihtilugu ilupõõsana. Saare t. 3 (Ingmann) 2 põõsast, millede lehed on kollase-triibulised. Kas siin on ehk tegemist *f. aureovariegata*’ga, milline nimetus kirjanduses puudub? Samas aias on teised põõsad valgetriibuliste lehtedega.
- „ *stolonifera* Mchx., valge kontpuu. — S. Aiandusseltsi aias üks suur põõsas. Leidub Scheel’i aias (Pirita tee 12) ja mujal eraaedades.

Ericaceae.

- Rhododendron dahuricum* L., dahuuria roosipuu. — S.-Pärnu mnt. 102 (aedn. Reim), h = 60 sm põõsas, talvekindel ja õitseb väga rikkalikult.
- ** „ *flavum* Don., kollaseõieline roosip. — Narva mnt. 71/73 (Fahle) mõned põõsad, mida osaliselt kaetakse. Koidula t. 20 (Schrutek) mitmed põõsad, mida vahel kaetakse, 1928./29. a. tali oli siiski õiepungad ära võtnud; Kose (K. Scheel) mõned põõsad.
- * „ *luteum* L. (?), oranžõieline roosip. — Vismari t. 5 (Rougal) olev põõsas ei õitsenud peale kareda talve, mistõttu selle määramine pole täppis. Muidu väga harva leida.
- ** „ *maximum* L. — Leidub eraaedades, harilikult kaetakse. Toomkuninga t. 20-a. (Minding) on põõsas, mis olevat pikemat aega katmatult seisnud, kuid

siiski ta õitsenud. 1928./29. a. talvel on mainitud põõsas lumekorrani külmunud, välja arvatud üks oks, mis teise põõsa varjus olles terveks jäi.

Solanaceae.

Solanum Dulcamara L., maavits. — Metsikult, mõnikord aedadeski.

****Lycium chinense* Mill. (?) — Mererannal promenadi ääres „Russalka“ läheduses, Piritaa tee 12 (K. Scheel). Põõsad kasvasid väga lopsakalt ja õitsesid Kadriorus vastu sügist, kuid 1928./29. a. talvel külmusid kõikjal lumekorrani.

„*halimifolium* Mill., kitsetürn. — Avalikes puistikes (Viruäärava m., S.-Rannaväärava m.) moodustab järsakuil võrratu dekoratiivsuse oma rippuvate okstega. Karedale talvele pidas üsna hästi vastu. Kohati leidub aedadeski.

Caprifoliaceae.

Sambucus canadensis L., kanaada leedripuu. — Vaikne t. 9. (dr. Rubel) noor põõsas. Harva leida.

„ *nigra* L., must leedrip. — Avalikes puistikes ja eraaedades.

„ „ *var. aurea* Sweet. — Avalikes puistikes (eriti V.-Rannaväärava m., Vismari ja Toompuiestee nurgal) põõsasgruppide dekoratiivse põõsana, ka aedades.

„ „ *var. laciniata* L. — Avalikes puistikes mõningaid (eriti viimasel ajal rajatud) „Russalka“ juures ja eraaedades.

„ „ *var. variegata* Hayne. — Nagu eelmisedki variatsioonid.

„ „ *racemosa* L., punane leedripuu. — Avalikes puistikes ja eraaedades väga sageli, ka metsistunud (Toompuiestee nr. 11 on eksempl., mille diam. 34 sm).

„ „ *var. laciniata* Koch. — Leidub mõningais eraaedades.

„ „ *var. plumosa* André. — Aedades ilupõõsana.

- Viburnum Lantana* L., villane lodjapuu. — Mõningaid põõsaid avalikes puistikes. Eraaedades sagedamini.
- „ *Lentago* L., kanaada lodjap. — V. - R a n n a v ä r a v a m. üks noor põõsas, Kadriorus lossi aias kaks põõsast, 6 ja 9 m kõrged. Eraaedades võrdlemisi harva ilupõõsana (S. Aiandusseltsi aias, S.-Pärnu mnt. 23 jne.).
- „ *Opulus* L., harilik lodjapuu. — Metsikult. Ka puistikes ja aedades, vahel ilupõõsana.
- „ „ *var. roseum* L., lumipall. — S.-Rännavärava m., aedades üsna tihti ilupõõsana.
- Symphoricarpus racemosus* Michx., lumimari. — Puistikkude põõsasgruppides väga sageli, eraaedades mõnikord metsistununa kümneid ruutm. oma alla võttes. 1928./29. a. karedal talvel külmus enamjaolt lumekorrani.
- Lonicera alpigena* L., alpi kuslapuu. — Patkuli vallil mitmed põõsad, Kaarli pt. tennisplatside juures paar põõsast, Harjuvärava m., Kolmurgal vastu Maapanka mõned põõsad. Ka eraaedades tihti ilupõõsana.
- „ *Caprifolium* L., lõhnav kp. — Aedades üsna sageli iluväänpõõsana, üksikult kui ka lehtlate ümber; on külma-kindel (ainult paaris kohas oli 1928./29. a. talvel kõrgmaid eksempl. tagasi külmunud, nimelt seal, kus seisid üksikult ja lagedal). Kaupmehe t. 16 (E. v. Steinheil) on eksempl., mis kasvavad kahekordse maja seina najal, kõrvalolevast metsviinapuust mitte sugugi maha jäädes.
- „ *chrysantha* Turcz., kollaseõieline kuslapuu. — Saksa Aiandusseltsi aias suur põõsas. Noori põõsaid Pirta tee 12 (K. Scheel).
- „ *coerulea* L., taevasinine kp. — Mõnikord ilupõõsana aedades.
- *** „ *Ledebourii* Esch. (?) — Saksa Aiandusseltsi aias põõsas, mis igal talvel külmub peaaegu lumekorrani.
- „ *tatarica* L., tatari kp. — Väga tihti avalikes puistikes kui ka eraaedades ilupõõsana.
- „ *Xylosteum* L., harilik kuslapuu. — Metsikult paekaldal ja mujal.

Diervilla japonica D. C. — Maapanga õues (Vabaduse pt.) mitmed põõsad. Täiesti külmakindel ja õitseb igal aastal väga rikkalikult, seeme ei jõua aga sügiseks pea kunagi valmida. Kaupmehe t. 16 (E. v. Steinheil) paar nooremast põõsast.

„ *Middledorffiana* Carr. — Kentmanni t. 20 (Kalm), Kaupmehe t. 16 (E. v. Steinheil) vanad põõsad, mis õitsevad rikkalikult, vahel ka teistes aedades noori põõsaid.

„ *sessilifolia* Buck 1. — Vismari t. 3 (Sivers) suur laiuv põõsas.

Compositae.

*** *Artemisia Abrotanum* L., sidrunpuju. — Ilupõõsana mõningais eraaedades.

Oleaceae.

* *Forsythia suspensa* Vahl., kuldkelluke. — Patkuli vallil kolm suurt põõsast. Vana suur põõsas Saksa Aian-dusseltsi aias, mis oma ebasoodsa kasvukoha tõttu 1928./29. a. talvel osaliselt kannatas. Vismari t. 5 (Rougal), Mäekalda t. 25 (v. Stackelberg) on samuti suured põõsad, mis kannatasid osaliselt külma läbi. S.-Pärnu mnt. 50 (Diakonisside haigla park) ja nooremaid põõsaid mujal eraaedades.

* „ „ *var Fortunei* Rehd (?) — S.-Pärnu mnt. 102 (aed. Reim). Pirita tee 12 (K. Scheel) mõned põõsad.

* „ *viridissima* Ldl. — Pirita tee 12 (K. Scheel), Narva mnt. 71/73 (Fahle) noorevõitu põõsad, külmusid osalt 1928./29. a. talvel.

Syringa Emodi Wall. himaalia sirel. — Puiestikes üsna tihti ühes ungari sireliga, leidub ka aedades.

„ *japonica* Decne., jaapani s. — Kadriorus „Russalka“ juures paar põõsast. Koidu t. 18. Kaks tugevat põõsast kasvavad Kaarli t. 8 (Kaitseliidu staap), mis uue maja ehituse ajal said osalt kannatada.

- Syringa pekinensis* Rupr. (?), pekingi s. — Kadaka tee 2 (Blankental-Behr) suur põõsas, mis õitseb igal aastal ohtrasti.
- „ *persica* L., persia s. — Nii avalikes puiestikes kui aedades väga tihti esinev. Viruvärava mäel vastu Viruväravat on ka jätkatud kroonpuid, kus peale hariliku persia sireli esinevad kahevärvilised aedvormid, 6 puud on punaseõielised (*S. persica rubra*) ja 3 puud helesiniste õitega (*S. persica alba*). Ka paar põõsakujulist on Virumäel samasugused. Eraaedades leidub õige tihti kroonpuukestena persia sireleid ja aedvormidest peamiselt punaseõieline.
- „ „ *var laciniata* Ait., lõhnaline pers. sirel. — S.-Pärnu mnt. 102 (aed. Reim).
- „ *Josikaea* Jaqu., ungari sirel. — Avalikes puiestikes väga palju, samuti eraaedades.
- „ *rothomagensis*. A. Rich. — Saksa Aiandusseltsi aia s ja S.-Pärnu mnt. 102 (aed. Reim) mõned põõsad.
- „ *villosa* Vahl., villaselehine s. — Õitsevaid põõsaid S.-Pärnu mnt. 102 (aedn. Reim).
- „ *yunnanensis* Franch. (?) — Narva mnt. 71/73 (Fahle) noori põõsaid.
- „ *vulgaris* L., harilik sirel. — Üks tavalisemaist ilupõõsast, nii puiestikke põõsagruppides kui ka eraaedades. Kõige rohkem ilupõõsana tarvitav põõsas.
- „ „ *var. alba* hort., valge sirel. — Tihti puiestikes üksikute põõsastena, väga sageli eraaedades ilupõõsana.
- **Ligustrum vulgare* L., liguster. — Avalikes puiestikes ja eraaedades tihtilugu ilupõõsana või madala kroonpuukesena, vahel ka hekkidena ja muul piiratud kujul. Kannatas osalt 1928./29. a. talvel külma tagajärjel, mistõttu ei õitsenud.
- Fraxinus americana* L., ameerika saar. — Harjuvärava mäel üks noor puu. Mõnikord ka ilupuuna aedades.

Fraxinus americana f. *albo-marginata* Rehd., kirjulehine saar. — Patkuli platsil ja Harjuvärava m. mõned puud. Vismari t. 3 (Sivers), Kopli t. 32 (Balti Puuvillavabriku park) keskealised lopsaka kasvulised puud.

„ *excelsior* L., harilik s. — Metsikult kasvamas. Väga tihti ka ilupuuna alleedes, samuti aedades ja õuedes.

„ „ f. *pendula* Ait., leinasaar. — Avalikes puiestikes mõningaid, surnuaedades ja eraedades üsna tihti. Mida kõrgemalt ta jätkatud, seda tore-dam näeb välja (Vismari t. 3 — Sivers).

„ *pennsylvanica* f. *aucubaeifolia* Rehd. — Viruvärava m. kaks noorevõitu puud. Suuremaid puid leidub Vismari t. 3 (Sivers), Tatari t. 30, Koidu t. 30 (Andresel), S. Aiandusseltsi aias j. m.

„ *pubescens* Marsh. — Aedades harva ilupuuna. Paldiski mnt. 52 (Seevald) ja Kadaka tee 27 („Löwenruh“) mõned puud.

Jasminum fruticans L. — Vaikne t. 9 (dr. Rubel) 1929. a. kevadel istutatud, vastupidavus meie oludes väga küsitav (juv.).

Apocynaceae.

Vinca minor L., — Väga tihti surnuaedades hauakünkail (vahel sealgi metsistunud olekus), ka aedades mõnikord äärdeko-ratsioonina tarvitusel.

Käesolevas peatükis tarvitatud märkide seletus.

* — ladvaotsad külmusid 1928./29. talvel.

** — ladvaotsad külmuvad harilikul talvel ja 1928/29 võis lumeni külmuda.

*** — külmub alati lumeni või on võimalik kasvatada ainult iga aasta hoolsalt kattes.

h = ... m — tähendab puu kõrgust meetreis.

d = ... sm — „ „ läbimõõtu sentimeetris rinnakõrgusel (1,3 m).

a = ... — vanadus aastais.

v = ... võra übermõõt meetreis.

(juv.) — noor, istutatud 1929. a. kevadel, külmatundlikkus on veel teadmata.

Erijooni puude ja põõsaste akklimatiseerumisest Tallinnas.

Kui võrrelda praegu Tallinnas akklimatiseeritud puu- ja põõsaliike mag. Joh. Klinge ja aednik A. H. Dietrich'i töödes (vt. eessõna) loendatud liikidega, siis on vahe väga suur. Paljud haruldasemad puu- ja põõsaliigid, mis eesmainitud töis õrnadeks nimetatud ja talviti varjamist vajavat, osutuvad praegu külmakindlaiks või saavad külma läbi ainult osaliselt rikutud äärmiselt karedal talvel (nagu näit. 1928./29. a.). Samasugune asjaolu ilmneb praegusigi puu- ja põõsaliike A. H. Dietrich'i teise tööga¹⁾ võrreldes.

Mis puutub lähemalt dendrooloogilistesse liikidesse, siis on mag. J. Klinge'l ja A. H. Dietrich'il loendatud väga palju variatsioone ja kasvuvorme, mida talvel säilitatud erilise katmisega, põhiliikidestki on hulk säherdusi, mis õrnad ja mida võib kasvatada ainult erilisel hoolitsedes. Need asiolud tõstavad märksa seal loendatud puude ja põõsaste arvu liikide hulga järgi, nii on näit. Dietrich'i töös, ühes kasvuvormide ja variatsioonidega, väga rikkad järgmised perekonnad: *Acer*, *Aesculus*, *Alnus*, *Betula*, *Crataegus*, *Cytisus*, *Fraxinus*, *Lonicera*, *Philadelphus*, *Prunus*, *Quercus*, *Ribes*, *Spiraea* jne., kuna praegu on neist perekondadest leida vaid mõned üksikud liigid.

Akklimatiseerimistöö on tollest ajast siiani siiski tublisti edenenud. Olgugi, et praegu leidub liike vähem (405 Dietrich'i 435 eseme vastu), on käesolevas töös loendatud puu- ja põõsaliigid aga niisugused, mis kasvavad kõik ilma erilise hoolitsuseta

1) A. H. Dietrich: „Acclimatisationsversuche im Norden als Beitrag zur Landschaftsgärtnerei“. St.-Petersburg, 1854. (Besonders abgedruckt aus der Mitteilung der Kaiserl. freien ökonomischen Gesellschaft).

(välja arvatud vaid mõnisteistkümmed õrnemat). Et praegused liigid on küllalt hästi akklimatiseerunud, seda näitas jällegi 1928./29.a. kare tali, kus temperatuur kuude kaupa seisis 30 pügala ümber alla nulli, millele järgnes kaunis järsk päikesepaisterikas varakevad. Kuid kõige selle puukasvule äärmiselt ebasoodsa olukorra tagajärjel hukkus vaid lõplikult 1 liik (*Pirus floribunda*), kuna lumekorranani külmus mõnisteistkümmed liiki (võrdle puude ja põõsaste nimestik).

Omades vastava uuema kirjanduse ja isiklikkude uurimuste najal ülevaate mõningaist suuremaist ja haruldasemaist parkidest Eestis sealkasvavate puu- ja põõsasliikide kohta, pole huvituseta märkida erinevaid dendroloogilisi jooni Tallinna ja kogu Eesti parkide vahel, jättes kõrvale haruldasemad liigid.

Nii on okaspuu liikidest Tallinnas võrdlemisi harva leida *Abies Fraseri*, *A. pectinata* ja *Pinus strobus*, kuna *Tsuga canadensis* leidub ainult ühes aias nooremate eksemplaridena ja *Pinus Banksiana* puudub täiesti. Kõiki esmainitud leidub pea igas pargis (*Tsuga canadensis* juba harva), kuna neis harva leiduvat *Pinus laricio*'d võib Tallinnas üsna sageli näha.

Juglans cinerea, mis parkides tihti kohatav, on Tallinnas võrdlemisi haruldane, kuna *Pterocarya caucasica* leiukohti on rohkem kui esimese omi.

Kased on võrdlemisi vähe esindatud, puuduvad täitsa *Betula lutea* ja *B. lenta*, kuna *B. Ermani* leidub ainult noorte eksemplaridena paaris kohas, sisemaa parkides esinevad neist nii mitmedki kenad puud.

Carpinus betulus ja *Quercus rubra*, millest end. mõisaparkides nii mõnedki kenad eksemplarid, esineb Tallinnas üsna vähesel arvul ja needki nooremad puukesed.

Vahtraliikide rohkuse poolest on Tallinna üsna vaene, nii liigid *Acer tataricum*, *A. ginnala*, *A. Negundo*, *A. dasycarpum*, *A. campestre*, mis leidub pea igas pargis, esinevad siin üsna vähesel arvul, kuna *Acer pseudoplatanus* ja *A. pseudoplat. f. purpurascens* leiduvad küllalt suurel määral isegi avalikes puistikes.

Prunus serotina leidub noorte eksemplaridena ainult ühes aias, kuna end. mõisaparkides võib teda nii mõnigi kord näha suurte viljakandvate puudena.

Phellodendron amurense, mis parkides esineb üsna tugevate puudena, kasvab Tallinnas vaid paaris kohas ainult mõneaastaste eksemplaridena. *Robinia pseudoacacia* leidub vaid noorte puukestena, kuna *Laburnum vulgare* seevastu kasvab түsedate öitsevate põõsastena, millele seltsib suurel arvul nooremaid põõsaid (peale Saaremaa leidub viimaseid kahte parkides ja aedades väga harva).

Põõsaist, mis mujal parkides ja aedades leiduvad üsna tihti, on Tallinnas võrdlemisi vähestes kohtades: *Evonymus europaea*, *Berberis Thunbergii*, *Rubus nutkanus*, *Rosa rubrifolia*, *Crataegus coccinea*, *Amygdalus nana* ja *Elaeagnus argentea*. Puuduvad täitsa, *E. nana* ja *Spiraea hypericifolia* (mis parkides pole sugugi haruldusteks) ja juba haruldasemaist põõsaist *Rhus typhina*, *Amorpha fruticosa* ja *Cytisus* liigid.

Vastukaaluks neile aga leidub suurel määral liike, mis muidu parkides ja aedades haruldusteks: *Clematis alpina* var. *sibirica*, *Philadelphus Lemoinei*, *Deutzia gracilis*, *D. crenata*, *D. scabra*, *Hydrangea paniculata*, *Prunus cerasifera* *Pissardi*, *Pr. triloba*, *Syringa persica*, *S. Emodi*, *Lycium halimifolium*. Linna puukooli läbi on šablooniliselt viimasel ajal paljunemist leidnud ja siit puiestikesse ning eraaedadesse kandunud: *Spiraea pumila*, *Syringa Josikaea*, *Sambucus nigra* f. *laciniata*, f. *aurea* ja f. *variegata*, *Ribes nigrum* f. *aureo-marginatum*, *Cornus sibirica* f. *variegata* ja *Berberis vulgaris* f. *atropurpurea*.

Übersicht über die Parkanlagen der Stadt Tallinna.

(Zusammenfassung.)

Tallinna (Reval), die Hauptstadt Eslands, liegt an der Südküste des Finnischen Meerbusens. Die genaue Lage der Stadt ist mit 59° 26' nördlicher Breite und 42° 27' östlicher Länge, von Ferro gerechnet, gegeben. Das Weichbild der Stadt ist eine Strandebene, welche von der Landseite durch den Laksberg und andere Erhöhungen hufeisenförmig umschlossen wird.

In der Mitte erhebt sich der Domberg, welcher eine Fläche von 9,8 ha bedeckt. Die Höhe der Stadtebene vom Meeresspiegel beträgt 3—14 m., die des Domberges 49,1 m, des Antonisberges 30,9 m, und des Laksberges 36—53 m.

Der Boden setzt sich aus Sand und Schlamm zusammen, ist somit der jüngsten geologischen Periode zugehörig. Eine Ausnahme hierin bildet der Dom- und Laksberg, welche beide aus silurischen Schichten bestehen.

Die Grundschrift wird von Moränenschutt bedeckt, der eine Mächtigkeit von 1—4 m., auf dem Domberg 1 m., und auf dem Laksberg 0,0—1,0 m, erreicht. Der Grundwasserspiegel befindet sich an den niedrigsten Stellen der Stadt in 0,75—1,5 m. Tiefe.

Geschichtliche Übersicht.

Die ersten Nachrichten über eine öffentliche Baumanlage findet man in alten Schriften vom Jahre 1369. Wo sich diese befunden hat, geht allerdings aus den Schriften nicht hervor. Etwas später erwähnt Russow in seiner Chronik zwei öffentliche Anlagen. Die eine, der sogenannte „Rosengarten“ befand sich danach an der Strandpforte, gegenüber der „Dicken Margarete“ und wurde während der Belagerung der Stadt, durch die Russen (1570—71) zerstört. Die andere, der sog. „Papageiengarten“ soll sich an der anderen Seite der Strandpforte befunden haben (siehe den Plan von Tallinna) und ist wohl identisch mit der Anlage in der „Süsternkoppel“, zu welchem Zweck die Stadt in Jahre 1400 ein Stück Land erwarb.

Andere Quellen bestätigen das Vorhandensein eines öffentlichen Gartens an der „Süsternpforte“ des sog. „Büchenschützengartens“, von wo aus eine schöne Treppe den Domberg hinaufgeführt haben soll. Die öffentlichen Anlagen jener Zeit waren Vergnügungstätten der Bürger, wo auf dem Rasen getanzt und unter den Bäumen an Tischen der Nachmittagskaffee getrunken wurde.

Im Frühling wurden dort die „Maigrafenfeste“ gefeiert, sowie Schützenfeste und dgl. abgehalten.

In der Altstadt hat es damals keine grösseren Gärten gegeben, wohl aber gab es solche, welche meist Privatbesitz waren, in der Nähe der Stadttore ausserhalb der Mauern.

Im XVII Jahrhundert begannen sich die Vorstädte d. h. die Teile der Stadt, die ausserhalb der mit Mauern umgebenen Altstadt lagen, zu entwickeln. Das Bedürfnis der Bürger nach Ruhe und frischer Luft wuchs, und besonders die Reicheren waren bald im Besitz grösserer Landstücke, ausserhalb der Stadtgrenzen, wo sie sich sog. „Lufthöfe“ oder „Höfchen“ bauten.

Diese waren einstöckige Gebäude mit niedrigen grossen Räumen darin und meist einer offenen Veranda. Ein Hofraum war von einer hohen Steinmauer oder einem Holzzaun umgeben; das Ganze stellte somit eine Art Villa dar.

Zu gleicher Zeit begann sich dort die Kunstgärtnerei zu entwickeln.

Im XVIII Jahrhundert gab es solcher „Höfchen“ eine ganze Reihe. Die meisten befanden sich in der Gegend der grossen Pernauschen, der Duntenischen, der Baltischporter Strassen und des Kadakschen Weges. Einige von ihnen waren so weit entfernt dass sie auch eben noch ausserhalb der Stadt

liegen (hinter den Duntenschen Kasernen, Seewald und Lilleküla — siehe Plan) Neben den Obst- und Gemüsegärten der Höfchen waren jetzt grosszügige Parks angelegt worden.

Ausser den „Höfchen“ entstanden Ausflugsorte mit Vergnügungsstätten, grossen Parks in denen sich Schwimmbassins, Tanzsäle und Buffets befanden. Die bekanntesten waren Wittenhof und Löwenruh, welche durch die schöne Duborgsche Allee verbunden waren. Es waren ähnliche Ausflugsorte wie heutzutage Brigitten, Kosch, Strandhof u. s. w. Anfang des XIX Jahrh. war jedoch ihre Glanzzeit schon vorbei. Die Höfchen verschwanden mit der Zeit, einige aber z. B. Löwenruh, Scharlottental, das Fahrenholzsche und Schwarzsche Höfchen haben sich mit ihren charakteristischen Gebäuden und grossen Parks bis jetzt erhalten.

Von den heutigen öffentlichen Parks ist Katharinental der älteste. Als Zar Peter I Anfang des XVIII Jahrh. in Reval einen Kriegshafen bauen liess, weilte er oft in Katharinental und liess sich hier das bekannte Peterhäuschen bauen. Im Jahre 1718 wurde das grosse Schloss gebaut und ein grosser in italienischem Stiel gehaltener Park angelegt, den Zar Peter zu Ehren seiner Frau Katharinental nannte (früher hiess die Stelle „Fonntal“).

In den 20-er Jahren des XIX Jahrh. entstehen am Meeresstrande Bade- und Vergnügungsorte (Bellevue u. a. m.), deren Bedeutung jedoch gegen Ende des Jahrhunderts sinkt, hervorgerufen durch die Gründung entlegenerer Ausflugsorte. 1894 wird der Park (Katharinental) planiert und erhält das jeweilige Aussehen.

Nach dem Sturze des russischen Zarenreichs geraten der Park und das Schloss in grösste Unordnung.

Anfang 1918 übernimmt die Stadt Reval die Pflege des Parkes (Katharinental) und des Schlosses, und übergibt sie darauf dem Innenministerium als Vermögen des ehemaligen russischen Reiches.

Bis zum Juni 1929 war im Schloss das Kunstmuseum untergebracht worden, von da ab wird es zur Sommerresidenz des Staatsältesten von Eesti umgewandelt. Der Park steht dem Volke zur freien Verfügung da.

Der nächstälteste Park ist der Falkspark, welcher an den Ufern des hübschen Färberteiches vom Grossgrundbesitzer Falk angelegt wurde. Später wurde der Teich verschüttet und der Park stand bis 1929 ungepflegt da, von hier ab wurde er ein öffentlicher Park.

In den Jahren 1857—1864, da die alten Revaler Befestigungen der Stadt zur Verwaltung übergeben wurden, begann man mit der Anlage des die Altstadt umgebenden Parkgürtels. Alle Festungswälle sollten zu öffentlichen Parks umgewandelt werden. Obgleich das Projekt nicht in vollem Umfange ausgeführt werden konnte, entstanden doch auf den Basteien hübsche Parkanlagen. Es wurden folgende Parks angelegt: Der Park auf der Schmiedepforten-Bastion im Jahre 1860, auf der Schwedischen Bastion — 1862, an der Strandpforte — 1881—1885, an der Lehmforte — 1897.

Nach der Einrichtung der Parks wurden sie Privatpersonen zur Benutzung und Instandhaltung übergeben.

1910 waren einige Anlagen dermassen in Unordnung geraten, dass sie auf Kosten der Pächter instand gesetzt wurden und seitdem sind sämtliche Parks von der Stadtverwaltung übernommen worden.

Zu Ende des vorigen Jahrhunderts entstanden die Anlagen in der Nähe der Altstadt. Bei der Johanniskirche im Jahre — 1870, auf dem Patkulschen Walle — 1876, am Russischen Markte — 1896, der Grüne Markt (der einzige öffentliche Garten in der Altstadt) — 1893. Die Anlage um das „Russalkendenkmal“ wurde 1891 planiert. Die andern Parks sind in den letzten 30 Jahren angelegt worden. Die Anlage vor dem Baltischen Bahnhofe wurde 1905—1907 angelegt, der Teichmühlenpark mit Baumschulen — 1910—1913, die Anlage an der kleinen Strandpforte, sowie der Platz an der Ecke der Vismarstrasse und der Dompromenade — 1922.

Von den Alleen ist der Alleengürtel um die Altstadt der älteste, (Karlspromenade — Dom — Bahnhof — Strandportpromenade — See — Estonia-promenade — Freiheitsallee; Gesamtlänge 3,5 km.). Der genannte Promenadengürtel ist zum Teil wahrscheinlich schon zu Ende des XVIII Jahrh. angelegt worden. Ein Teil der Ziegelkoppelschen Allee ist im Jahre 1831 von einem gewissen Seywang angelegt worden, woher sie auch später die Seywangsche Allee gehiessen hat.

Alte und historische Bäume.

Der älteste Baum Revels müsste wohl die Kelchsche Linde (*Tilia platyphyllos*) sein, deren Umfang 443 cm beträgt (Abb. 3). Diese Linde befindet sich auf dem Hofe der Nikolaikirche, unter ihr soll der ehemalige Pastor und Chronist Kelch beerdigt worden sein. Das Alter der Linde wird auf 300—400 Jahre geschätzt. In der kleinen Pernauschen Strasse Nr. 1 befindet sich eine Linde (*Tilia platyphyllos*) mit einem Umfange von 525 cm (gemessen in 1 m. Höhe). Dem Aussehen nach müsste sie jünger als die Kelchsche Linde sein.

Ebenso alt könnten auch die Linden auf den Basteien sein (auf der Schwedischen Bastion 10 Bäume, auf der Schmiedepforten Bastion 11 Bäume und an der grossen Strandpforte 34 Bäume, Abb. 4, 5 u. 6).

Historischen Daten zufolge sind die Schwedische- und die Schmiedepforten-Bastion 1697 gebaut worden, die Strandportenbastei — 1698. Die Anpflanzung der Linden ist nicht erwähnt; somit könnten die Linden (*Tilia platyphyllos*) über 200 Jahre alt sein, deren Umfang beträgt 200—380 cm.

Fast ebenso alt sind die Linden (*Tilia platyphyllos*) vor der Nikolai-kirche und die Linden (*Tilia cordata*) vor der Domkirche.

Im Eichenhaine des Katharinentals müssten etliche Eichen über 200 Jahre alt sein. Die Annahme, dass der Eichenhain zur Zeit des Zaren Peter I angepflanzt worden ist, scheint nicht den Tatsachen zu entsprechen, denn die durchschnittlichen Eichen (Umfang 195—200 cm) sind dem allgemeinen Aussehen nach, sowie nach Stubben und Schaftanläufen, 200—300 Jahre alt. Wie Katharinental (Fonntal) ausgesehen hat als Peter I es zum erstenmal besuchte ist unbekannt, darüber schweigt die Chronik.

Aus Älteren historischen Schriften geht hervor, dass die Eichen nach Katharinental nicht durch Menschenhand geraten sind. Dasselbe bezeugt auch Dr. Graf Fritz v. Schwerin in seiner Reisebeschreibung als die Deutsche Dendrol. Gesellschaft im Jahre 1925 Reval besuchte. Die stärkste Eiche in Katharinental hat einen Umfang von 450 cm.

Der stärkste Baum Revals ist eine Pappel (scheinbar *Populus nigra*) auf dem Hofe der Kasanschen Kathedrale (Schaftumfang 610 cm Abb. 7). Zar, Peter I soll die Pappel nach Beendigung des Kirchenbaues im Jahre 1721 gepflanzt haben; somit erreicht der Baum ein Alter von über 200 Jahren, was jedoch zweifelhaft ist.

Bemerkenswert ist eine Eiche im Schlossgarten zu Katharinental, die am 28. Juni 1929 von Seiner Majestät Gustav V dem Könige von Schweden gepflanzt worden ist. Die Eiche ist 5 m hoch und hat einen Durchmesser von 6 cm (Abb. 8).

Allgemeines über die jeweiligen Parkanlagen.

a. Öffentliche Parkanlagen.

Die Bodenfläche der öffentlichen Parks der Stadt Tallinn beträgt 91,03 ha. (hierher ist nicht gerechnet die Bodenfläche der Friedhöfe — 70,16 ha und die Bodenfläche der Volksparks). Die Stadt bedeckt eine Fläche von 1624 ha (Gesamtterritorium — 5825 ha.), somit bilden die öffentlichen Parks 5,6 % der Gesamtfläche. Berechnet man die Einwohnerzahl mit rund 130.000, so entfällt auf jeden Einwohner 7,02 m² Parkanlage (siehe „Flächengröße einzelner Parkanlagen“ auf Seite 18).

Die Gesamtlänge der Alleen beträgt ca 18 km, davon Linden — 63 %, Rosskastanien — 24 %, Ahorn — 7 %, andere Alleen — 6 %. Die Instandhaltung der öffentlichen Parks kostete der Stadt im 1929/30 Budgetjahre 41365 Kronen und des Katharinentales 11416 Kronen.

Die öffentlichen Anlagen sind an Baum- und Sträucherarten verhältnismässig arm, — von 406 in Tallinna vorkommenden Arten sind nur 188 in den Parks vertreten. In den Parks, Katharinental ausgenommen, sind hauptsächlich folgende Bäume: Linde (*Tilia platyphyllos*, *T. hollandica* selten *Tilia cordata*), Rosskastanie, Ahorn, Birke, Esche, Ulme, Bergahorn, einzelne Eichen, Schwedischer Mehlbeerbaum, Silberweide, Lärche und Pappel.

Die Sträuchergruppen sind artenreicher und variieren nach den Parkanlagen. In den jüngeren Anlagen ist die Anzahl der Sträucher mit bunten Blättern recht gross. Am verbreitetsten sind: der Flieder (*Syringa vulgaris*. *S. Josikaea*, *S. persica*, *S. Emodi*, *S. vulgaris alba*), *Lonicera tatarica*, *Symphoricarpos racemosus*, *Spiraea chamaedryfolia*, *Ribes aureum*, *Rosa canina*, *Crataegus monogyna*, *Cr. sanguinea*, *Caragana arborescens*, *Potentilla fruticosa*, *Cornus sanguinea*, *Cornus sibirica* mit der Varition, *Ribes nigrum* f. *variegata*, *Ligustrum vulgare*, *Spiraea salicifolia*, *Sambucus racemosa*, *Philadelphus latifolius*, *Berberis vulgaris*, *Lycium halimifolium*, *Ribes alpinum*, *Rosa rugosa*; als einzelne Sträucher kommen vor: *Berberis* v. f. *artropurpu-*

rea, Rubus odoratus, Caragana frutex, Cotoneaster lucida, C. nigra, Philadelphus coronarius, Evonymus europaea, Viburnum opulus u. s. w.

An seltenen Bäumen ist am reichsten die Lehmportenanlage, die Schmiedenportenanlage und das Dreieck vor der Agrarbank in der Freiheitsallee.

Katharinental hat das Aussehen eines natürlich entstandenen Haines, wo hier und da Gruppen und einzelne ausländische Bäume angepflanzt worden sind, besonders in der nächsten Umgebung des Schlosses. Hier befindet sich auch der uralte Eichenhain, der eine Bodenfläche von 7,6 ha einnimmt, und denselben Charakter trägt wie alle anderen Nord-Estländischen Eichenbestände. Die Bäume stehen undicht beisammen, sind meist krumm, durchschnittlich 18—21 m hoch, haben einen Umfang von ca 190 cm, sind 200—300 Jahre alt. Die stärkeren Bäume haben einen Umfang von 315—355 cm im Brusthöhe. An Sträuchern findet man hier *Corylus avellanna, Ribes alpinum* und einige *Prunus Padus*. Die Bodenbeschaffenheit entspricht einer fruchtbaren Waldbodendecke, denn die Humusschicht ist hier bis 30 cm tief, unter ihr befindet sich eine sandfreie graue Lehmschicht. Im Schlossgarten, der jetzt nur dem Staatsältesten zur Benutzung frei steht, befinden sich einige dendrologische Seltenheiten, die trotz der verheerenden Nachkriegsjahre sich erhalten haben.

b. Privatgärten.

Das beste dendrologische Material findet man in den Privatgärten. Hier wäre an erster Stelle der Garten des Revaler Gartenbauvereins — Vismarstr 2/4 zu nennen. Diesen Garten kann man mit vollem Recht als den Dendrologischen Garten Revals bezeichnen. Der Park ist in den 70-er Jahren des vergangenen Jahrhunderts angelegt (Bodenfläche 1,5 ha) und vor 30 Jahren durch eine Koniferenkollektion vervollkommenet worden. Zur Zeit sind in diesem Garten 167 Baum- und Sträucherarten, von denen einige als die einzlgen Exemplare Revals dastehen. Im Verzeichnisse von W. B. Huene im Jahre 1912 sind 250 Arten genannt. Der fehlende Teil ist scheinbar mit der Zeit durch ungünstige Witterungsverhältnisse und ungenügende Pflege eingegangen. Von den hier angepflanzten 25 Gartenliederarten sind nur vereinzelte vorhanden.

Gärten, die gleichfalls viel Seltenheiten enthalten, wären: der vor kurzem gegründete K. Scheelsche Garten — Brigittenstr. Nr. 12., sowie der Fahlesche Garten — Narvsche Str. 71/73.

Von den älteren Parks sind bemerkenswert der Park der Baltischen Baumwollspinnerei — Koppelsche Str. 32, der Park der Diakonissenanstalt — Grosse Pernausche Str. 50., Löwenruh — Kadakscher Weg 27, der Garten des Barons v. Schilling — Kentmannstr. 18., der Garten der Gräfin v. Sivers — Vismarstr. 3, der Garten des Ingenieuren Kühnert — Herzstr. 2 u. s. w.

Recht viel seltene Sträucher befinden sich im Garten des Gärtners K. Reim — Grosse Pernausche Str. 102, der als Leibhaber besonders in letzter Zeit seltene Exemplare gesammelt hat. Im Allgemeinen sind wirklich seltene Bäume und Sträucher in den älteren Privatgärten zu finden, während die in

den letzten Jahrzehnten angelegten Gärten dekorative Baum- und Sträucherarten in grosser Menge enthalten (Ziergärten der Villen u. s. w.).

c. Friedhöfe.

Die Gesamtfläche der 11 Revaler Friedhöfe beträgt 70,16 ha. Dendrologisch am interessantesten sind die Koppelschen Friedhöfe (St.-Olai- und Nikolaifriedhof). Sie enthalten fast sämtliche dekorative Nadelholzarten, Trauerarten der Laubhölzer, Rosenarten und andere Ziersträucher in grosser Anzahl, sowie viele immergrüne Sträucher (*Buxus*, *Vinca*, *Mahonia*, *Hedera* usw.). Die anderen Friedhöfe enthalten neben den gewöhnlichen Ziersträuchern und Bäumen nur vereinzelt Trauerbäume und auf den Grabhügeln oft *Vinca minor*, während immergrüne Sträucher sehr selten vorkommen.

Im allgemeinen haben die Friedhöfe ein buntes Aussehen. Der Wirrwarr von Eisenumzäunungen und Kreuzen, sowie Marmor- und Granitdenkmälern (darunter befinden sich auch sehr kunstvolle Arbeiten), die miteinander in ihrem Glanze zu wetteifern scheinen, passt eigentlich überhaupt nicht zum Charakter eines Friedhofes. In dieser Beziehung ist der Militärfriedhof viel symпатischer.

Die dendrologische Zusammensetzung der Parkanlagen.

Bei der Zusammenstellung des Verzeichnisses der freiwachsenden Bäume und Sträucher Revals, muss bemerkt werden, dass es nicht ganz vollständig ist. Die Zeit der beiden Vegetationsperioden (1928 u. 1929), während derer die Beobachtungen gemacht worden sind, ist zu kurz um alle Arten sicher bestimmen zu können. Zudem war der Winter 1928/29. dermassen rau, dass zartere Baum- und Sträucherarten bis zur Schneedecke abfroren, sogar ganz frostharte Arten wurden so stark geschädigt, dass sie bis zu Ende Juni unbelaubt dastanden, geschweige denn, dass sie blühten. (Siehe „Meteorologische Daten“, Tab. 1—3 auf Seite 10 u. 11).

Aus obengenanntem Grunde sind in einigen Familien die Arten mit einem Fragezeichen versehen.

Da diese Arbeit die erste dieser Art war, sammelte sich so viel Material an, dass die nähere Beschreibung der Rosaceen und Flieder-Gartenarten unterbleiben musste; aus diesem Grunde sind nur die verbreitetsten und wildwachsenden Arten genannt worden.

Im dendrologischen Verzeichnisse sind Namen gebraucht worden, die sich am häufigsten in der neuesten entsprechenden Literatur befinden. Zur Bestimmung der Pflanzen ist folgende Literatur verwandt worden: J. Fitschen — Gehölzflora, C. Schneider — Handbuch der Laubholzkunde, L. Dippel — Handbuch der Laubholzkunde und L. Beissner — Handbuch der Nadelholzkunde.

Die jungen Bäume in den Baumschulen und den Gärten von Liebhabern und Gärtnern sind nach deren Etiketten verzeichnet worden. Die Mehrzahl der Bäume des Revaler Gartenbauvereins (Saksa aiandusseltsi aed) — Vismarstr. 2/4, sind nach deren Etiketten und Herrn F. Boerners Bestimmung verzeichnet.

Verzeichnis der Bäume und Sträucher.

Das Verzeichnis befindet sich auf Seite 29—64. Hinsichtlich der Frosthärtigkeit sind vor den lateinischen Namen folgende Zeichen gestellt: * bedeutet — nur im strengen Winter 1928/29 sind die Spitzen der Triebe erfroren, gewöhnlich frosthart. ** — auch im gewöhnlichen Winter erfrieren die jungen Triebe (wenigstens teilweise) und im Winter 1928/29 sind auch ältere Teile teilweise, oder bis zur Schneedecke erfroren. *** — erfriert alljährlich bis zur Schneedecke, oder im Winter 1928/29 vollständig erfroren, oder kann nur bei sorgfältiger Pflege (im Winter verpackt) gedeihen.

Nach dem lateinischen Namen folgt der estnische (wenn solcher vorhanden ist); danach folgen die Fundorte, wobei die wichtigsten gesperrt gedruckt sind. Bei seltenen Exemplaren ist der genaue Fundort genannt: Strasse und Hausnummer, in Klammern der Name des Besitzers. Die deutschen Benennungen der öffentlichen Parkanlagen befinden sich auf Seite 18 und 19.

Die Höhe einzelner Bäume ist mit „h = ... m“, der Durchmesser in Brusthöhe (1,3 m) mit „d = ... sm“ (cm) und das Alter mit „a = ...“ bezeichnet worden.

Am Ende der Beschreibung steht bei manchen Arten „(juv)“ = jugendlich. Diese Bäume sind erst im Frühling 1929 gepflanzt und deren Frostempfindlichkeit ist noch unbekannt.

Bemerkenswertes über die Akklimatisation der Bäume und Sträucher Tallinnas.

Vergleicht man die jeweiligen in Reval akklimatisierten Baum- und Sträucherarten mit den in Mag. Joh. Klinges (Die Holzgewächse von Est- Liv- und Kurland — 1883) und den in Gärtner A. H. Dietrich's (Alphabetisch geordnetes Verzeichnis der Zierbäume und Sträucher etc. — 1864) Arbeiten genannten Arten, so bemerkt man einen grossen Unterschied. Viele Arten, die von den obengenannten Autoren als sehr zart bezeichnet werden und im Winter einer Verpackung bedürfen, erwiesen sich als frosthart oder werden nur bei äusserst strengem Winter (wie 1928/29) nur teilweise beschädigt. Dasselbe geht hervor beim Vergleich mit A. H. Dietrichs Arbeit — Die Akklimatisationsversuche im Norden als Beitrag zur Landschaftsgärtnerei — 1854 In den Arbeiten von Klinge und Dietrich sind viele Arten, Variationen und Formen genannt, die dermassen zart sind, dass sie nur bei sehr sorgsamer Pflege zu wachsen vermögen. Dieser Umstand vergrössert die Anzahl der dort für Reval genannten Arten (Klinge — 300, Dietrich — 435). Die meinerseits genannten Arten sind fast alle solche, die ohne besondere Pflege wachsen (406 verschiedene Arten, exclusiv Rosen, Gartenformen des Fließers, Obstbäume und Beerensträucher). Das alles bezeugt die Akklimatisation der Bäume und Sträucher im Laufe der letzten 50 Jahre. Der äusserst strenge Winter 1928/29, da monatelang eine Temperatur um -30°C herrschte und dem ein rasch einbrechender, an Sonnenschein reicher Vorfrühling folgte, zeigt wieder wie gut die Bäume und Sträucher akklimatisiert sind.

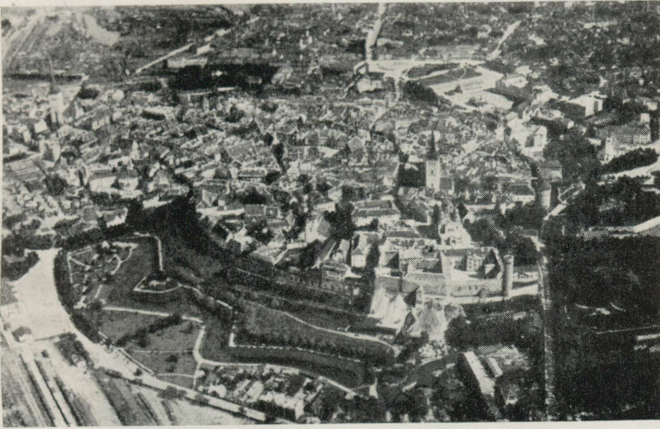
Trotz dieses dem Baumwuchse sehr ungünstigen Winters ist nur eine Baumart ganz ausgestorben (*Pirus floribunda*), während bis zur Schneedecke nur etwas über 10 Arten erfroren. (Vergleiche das Verzeichnis der Bäume und Sträucher).

Kirjandus — Literatur.

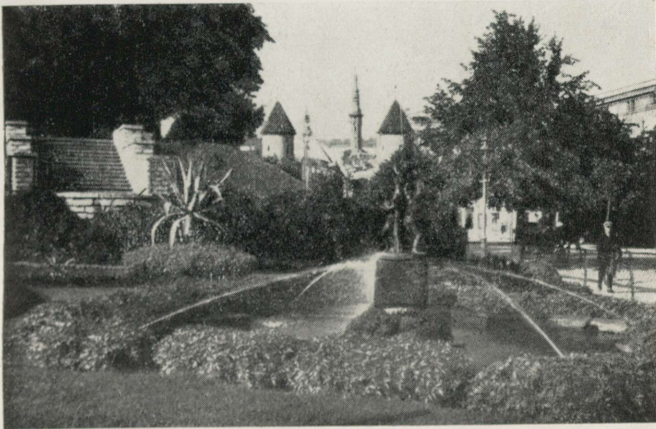
- Beissner, L. — Handbuch der Nadelholzkunde. Berlin, 1909.
- Berg, Fr. Graf — Die räumliche Ordnung im Park. Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft XXII. 1913.
- Puuseltsidest Sangaste pargis ja metsas. „Eesti mets“ 1924, nr. 15/16—17/18.
- Dehio, S. — Reval einst und jetzt. Reval, 1910.
- Diedrich, A. H. — Acclimatisationsversuche im Norden als Beitrag zur Landschaftsgärtnerei (Besonders abgedruckt aus den Mitteil. der Kaiserlichen freien ökonomischen Gesellschaft). St. Petersburg, 1854.
- Alphabetisch geordnetes Verzeichnis der Zierbäume und Sträucher, e. t. c. (Mitteilungen über die Wirksamkeit des Ehstländischen Gartenbauvereins zu Reval. Zweites Heft). Reval, 1865.
- Dippel, L. — Handbuch der Laubholzkunde I, II, III. Berlin, 1893.
- Fitschen, J. — Gehölzflora. Leipzig, 1925.
- Goebel, K. v. — Führer durch die Freilandanlagen des Botanischen Gartens in München. München, 1923.
- Hoyningen-Heune Freih. v. — Dendrologische Notizen aus Estland. — Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft XVIII. 1913.
- Jaenicke, F. — Der Park in historischer und wissenschaftlicher Hinsicht e. t. c. Mitt. d. D. D. G. XIV. 1914.
- Kairamo, A. O. — Einiges über Dendrologie und Klima in Finnland. — Mitt. d. Deutsch. Dendrol. Gesellsch. XXXVI — 1926. — I. — Finnland. Buch.
- Klinge, J. — Flora von Est-, Liv- und Kurland. Dorpat, 1882.
- Die Holzgewächse von Est-, Liv- und Kurland. Dorpat, 1883.
- Koch, H. — Gartenkunst im Städtebau. Berlin, 1923.
- Kuphaldt, G. — Die Praxis der angewandten Dendrologie im Park und Garten. Berlin, 1927.
- Koehne, E. Dr. — Deutsche Dendrologie. Stuttgart, 1893.
- Lepik, E. — Puuestedest ja parkidest meil ja mujal. — „Eesti Mets“ 1927, nr. 7/8.
- Lesser, L. — Volkspark heute und morgen. Berlin, 1927.
- Lundström, L. — Taimeteaduslik rännak Lõuna-Eesti mõisatesse „Loodus“ 1922, nr. 4—6.
- Mayr, H. — Fremnländische Wald- und Parkbäume für Europa. Berlin, 1906.
- Meteoroloogilised aastaraamatud ja vaatlused Eesti kohta 1920—1929. a.

- Meyer, F. u. Reis, F. — Gartentechnik und Gartenkunst. Leipzig, 1911.
- Müller, A. — Forstliche und dendrologische Aufgaben der modernen Grossstädte. — Mitt. d. D. D. Ges. XXIII. 1914.
- Nenjukov, Th. — Eesti taimede nimestik. Tartu, 1928.
- Nottbeck, Eug. v. — Der alte Immobilienbesitz Revels 1884. Reval.
- Paucker, Dr. v. — Geschichte von Katharinental bei Reval (Illustrierter Revelscher Almanach 1860).
- Rühl, A. — Pärnumaal leiduvatest vöõramaa puuseltsidest. — Tartu Ülikooli Metsaosak. toim. nr. 9. 1926.
- Schneider, C. — Handbuch der Laubholzkunde I, II, III. Tübingen, 1913.
- Schwerin, Dr. F. v. — Besuch der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft in Reval, Estland. — Mitt. d. D. D. G. XXXVI — 1926. — I. — Finnland-Buch.
- Sivers, M. v. — Versuch einer Anleitung zur Naturalisation von Forst und Parkbäume in Livland. Dorpat, 1889.
- Starks, N. — Übersicht über die Arten der Gattung Syringa L. — Mitt. d. D. D. Ges. XXXVIII. 1928.
- Tubeuf, C. Dr. v. — Die Nadelhölzer ... Stuttgart, 1897.
- Uglizkich, A. N. — Лесные и декоративные деревья и кустарники, Ленинград.
- Weber, Ed. — Revels Landwirtschaftliche Umgebung (Illustrierter Revelscher Almanach 1855).
- Viirok, Ed. — Puuliikidest mõnes Lõuna-Eesti pargis. — „Eesti Mets“ 1927, nr. 2, 3, 4, 5.
- Vigala parkide ajalugu. „Eesti Mets“ 1928, nr. 8.
- Tallinna linna puiestikkude ajaloost. — E. Metsand. Aastar. IV. 1929.
- Vilberg, G. — Eesti taimestik. Tartus, 1925.
- Wocke, E. — Illustriertes Gehölzbuch für Gartenfreunde und Gärtner. Frankfurt a. o., 1910.
- Вольфъ, Э. и Палибинъ, К. — Определитель деревьевъ и кустарниковъ Европейской Россіи, Крыма и Кавказа по листьямъ и цвѣтамъ. С. Петербургъ, 1904.
- Tallinna linna arhiivist: rae protokolle, vanu kaarte ja plaane, büdzette ja aruandeid.
- Городское хозяйство гор. Ревеля 1905—1915; linna tegevusülevaated 1922, 1926, 1927/28; linna statistilised aastaraamatud 1924—1929 jne.

Pildid ja plaanid
Abbildungen und Pläne

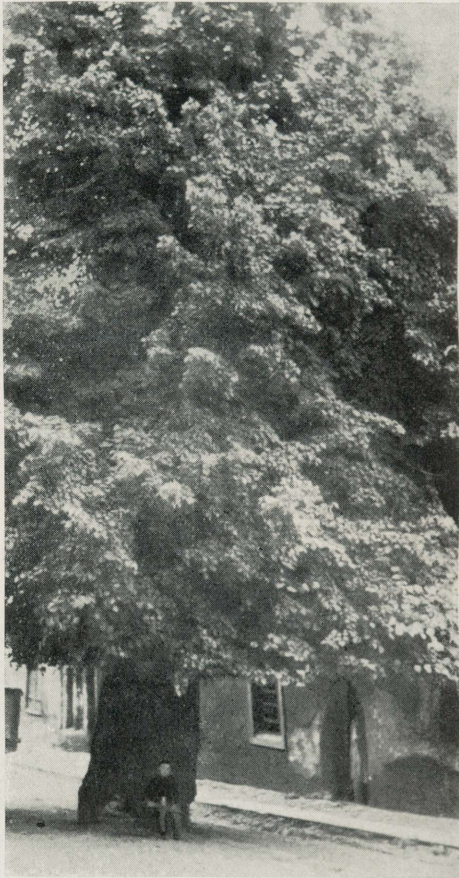
Foto ?

Pilt nr. 1. Tallinna südalinn linnulennult.
 Abb. 1. Tallinna, die Alistadt aus der Vogelperspektive.

Foto ?

Pilt nr. 2. Virumägi, vaade Veneturult.
 Abb. 2. Die Lehmforten-Anlage.

Foto Ed. Viirok.

Pilt nr. 5. Kelchi pärn Niguliste kiriku õues (perim. 445 sm).
 Abb. 5. Die „Kelchsche Linde“ auf dem Hofe der Nikolaikirche.
 (Umfang 445 cm.).

Foto Ed. Viirok.

Pilt nr. 4. Põliseid pärni
Harjumäelt.

Abb. 4. Alte Linden auf der
Schmiedepforten-Bastei.

Foto Ed. Viirok.

Pilt nr. 5. Tule läbi kannatanud pärnad S.-Rannavärava mäel.

Abb. 5. Grosse-Strandpfortenanlage, vom Feuer beschädigte alte Linden.

Pilt nr. 6. *Tilia platyphyllos*. Pärn
Harjumäelt.

Abb. 6. Linde auf der Schmiedepor-
ten-Bastei.

Pilt nr. 7. *Populus canadensis*. (?) (perim. 610 sm).
Kaasani kiriku õues.

Abb. 7. Pappel auf dem Hofe der Kasan-Kirche.

Foto Ed. Viirok.

Pilt nr. 8. Kadrioru lossi aiast, esiplaanil Rootsi kuninga istutatud tamm (28. VI 29).

Abb. 8. Eiche im Schlossgarten zu Katharinental, gepflanzt am 28. VI. 29. von Sr. Maj. Gustav V dem Könige von Schweden.

Foto Ed. Virok.

Pilt nr. 9. Kadrioru tammikust.
Abb. 9. Der Eichenhain im Katharinental.

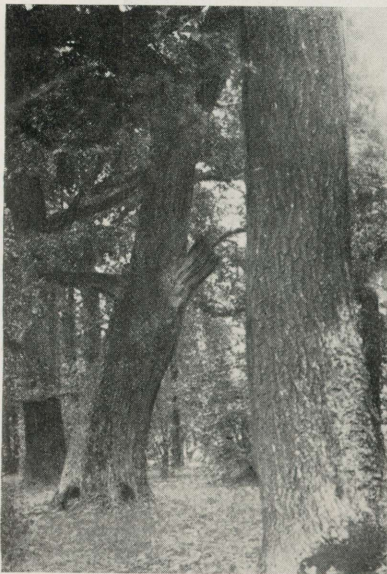

Foto Ed. Virok.

Pilt nr. 10. Tammed Kad-
rioru tammikus.
Abb. 10. Der Eichenhain im
Katharinental.

Pilt nr. 11. Virumägi õitsevate sirelitega.

Abb. 11. Die Lehmporten-Anlage mit blühendem Flieder.

Foto Ed. Viirok.

Pilt nr. 12. Dekoratiivne kombinatsioon okas- ja lehtpuudest (Tiigiveski puukool, U.-Kirikaia tän.).

Abb. 12. Teichmühlen-Anlage.

Foto Ed. Viirok

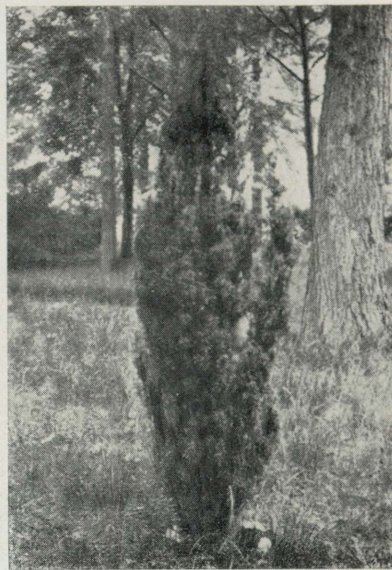
Pilt nr. 13. Abb. 13. *Ginkgo biloba*, h = 6 m, d = 10 sm (P. Süda t. 2 — Kühnert).

Foto Ed Viirok.

Pilt nr. 14. Abb. 14. *Taxus baccata*, h = 4 m. Kadaka tee 27 („Löwenruh“ — Graf).

Foto Ed Viirok.

Pilt nr. 15. Abb. 15. *Taxus baccata fastigiata nova*. Pirita tee 11 (Scheel).

Foto Ed. Viirok.

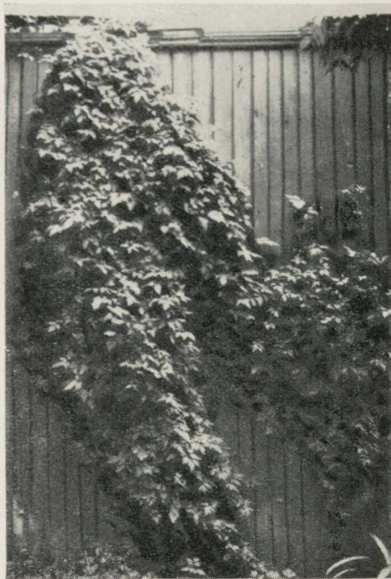
Pilt nr. 16. Abb. 16. *Pinus laricio*, d = 48.
Narva mnt. 71/73 (Fahle).

Foto Ed. Viirok.

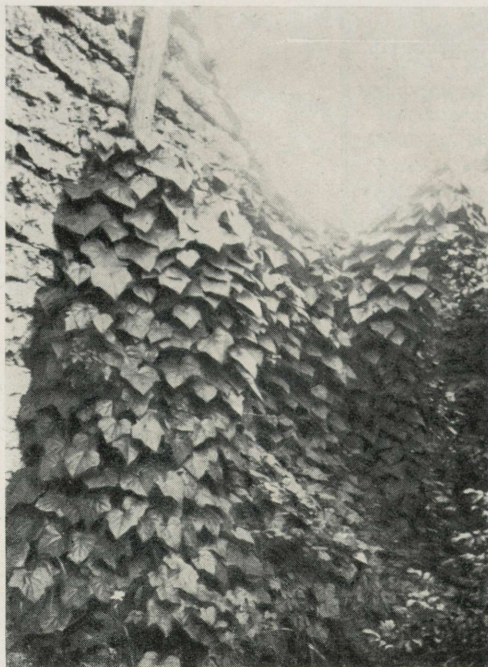

Pilt nr. 17. Abb. 17. *Pterocarya caucasica*.
S. Aiandusseltsi aed.

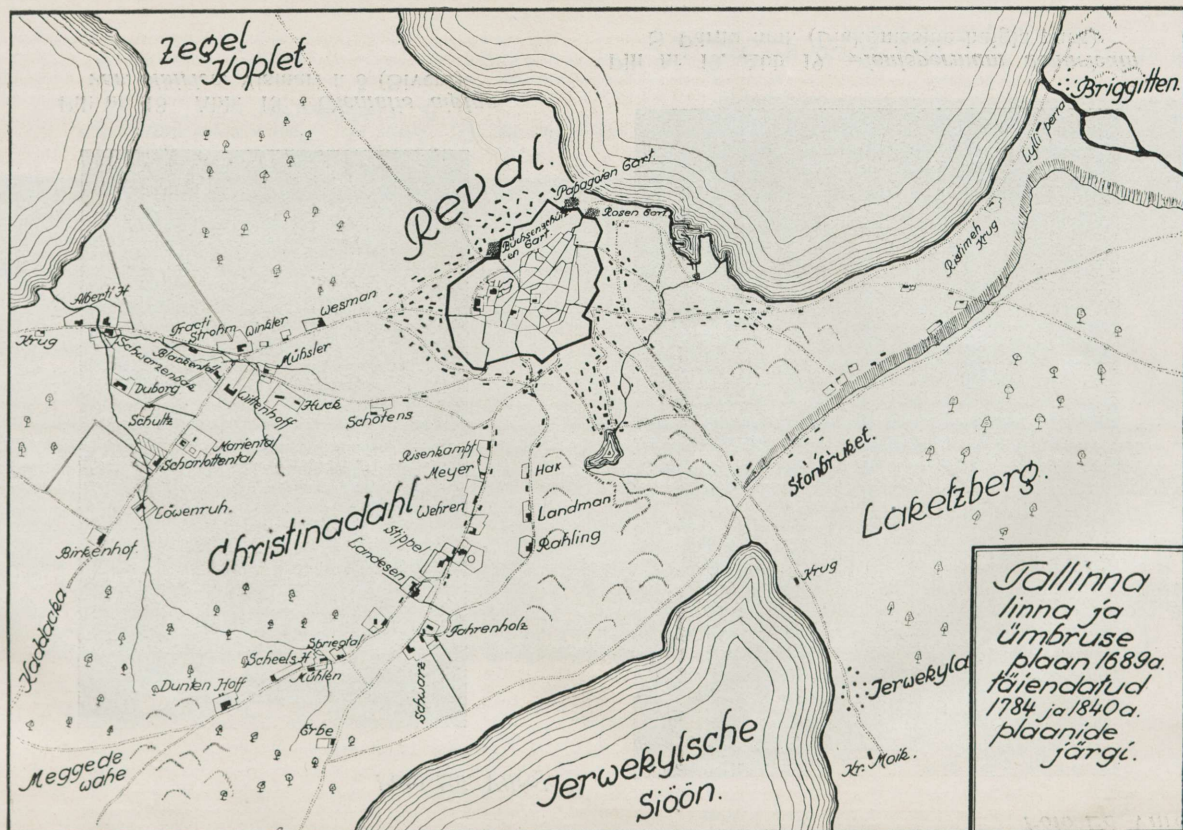
Foto Ed. Viirok.

Pilt nr. 18. Abb. 18. *Clematis alpina*
var. sibirica. Vismari t. 3 (Sivers).

Pilt nr. 19. Abb. 19. *Menispermum dahuricum*.
S.-Pärnu mnt. (Diakonisside haigla park).

Plan der Stadt Tallinna (Reval) vom Jahre 1689. Vervollständigt nach den Plänen von 1784 und 1840.

